

GLATZ FERENC

A VIDÉKI MAGYARORSZÁG JÖVŐJE

VITAANYAG*

2005. március 4-én indult a *Párbeszéd a vidékért mozgalom*. Az „Európai vidékfejlesztés kihívásai” c. nemzetközi konferencián Glatz Ferenc előadást tartott az európai és magyar vidékfejlesztésről. Az előadás egyik következtetéseként fogalmazta meg az új, átfogó vidékpolitika szükségességét. Ennek kidolgozását készíti elő a „Párbeszéd a vidékért” mozgalom, amelyben a tudomány, a civil szervezetek és a politika képviselői vesznek részt. A „Párbeszéd” első szakasza két hónapig (március 15–május 20.) tart. A Programtanács irányításával hat munkacsoport vitatja meg a vidékpolitika legfontosabb kérdésköreit. Az üléseket vidéken, szakértők, civilek és politikusok részvételével rendezik (április 2–25.). Az indítványozó nyitó előadását („A vidéki Magyarország jövője”), valamint a hat munkacsoport üléseiről készült rövid összefoglalót „vidékforumok”-on mutatják be (május 4–13.). (Ezeket a szövegeket közöljük most az „Ezredforduló” hasábjain.)

A „Párbeszéd” eredményeként elkészül a „Charta a vidékért” című szöveg. Ez alapelveket tartalmaz és kimondja: a vidékfejlesztés legyen a következő hét év törvényhozásának, kormányzati politikájának előterében. Az országgyűlés hozzon erről határozatot és állítsa fel a Nemzeti Vidékpolitikai Tanácsot. Ebben a parlamenti politikai pártok, a tudomány, illetve a civil szervezetek (köztük az érdekképviseletek) kapjanak helyet. Ez a Tanács egyrészt rendelkezzen jogosítványokkal: szembesítse az éves költségvetést, az egyes tárcák politikáját a vidékfejlesztés igényeivel („ellenőrző szerep”), másrészt rendelkezzen felhatalmazással és kötelezettséggel: végezzen folytonos helyzetfelmérő, javaslattevő, érdekegyeztető és ismeretterjesztő munkát. A Tanács így a „Párbeszéd a vidékért” folytatója. Felhatalmazása a következő Európa Terv befejezéséig (2013) tart.

I.

Helyünk a világban

A közép-kelet-európai térség – benne Magyarország – vidéki emberei és a vidéki természeti környezet sorsáról, életlehetőségeiről beszélünk. Természetes, hogy az életmozgásunkat behatároló világerőkre kell tekintenünk először. Ma négy olyan tényezőt látok meghatározónak, amely a térség – és benne Magyarország – *vidéki világának* mindennapjait befolyásolja.

Az első: az *ipari-technikai forradalmak* új szakasza: az *informatikai forradalom*, amelynek nyomában új termelés-szervezési technikák, új emberi érintkezési kultúra bontakozik ki. Ezek eredményeként az információs társadalomban – ahogy korunk alakuló társadalmát nevezzük – átalakul az emberek települési rendje, változik a településszerkezet.

A második ilyen tényező: a *Gaia-szemlélet*. Vagyis annak a felismerése, hogy a Földgolyó egy élő szervezet. (Gaia a görög mitológiában a föld istennője.) Ma már tudjuk, hogy a Földgolyó öntörvényszerűen is állandó átalakulásban él: a földlemezek mozgásban vannak, ugyanígy változnak a tengeráramlatok, az éghajlat. Vagyis életkörülményeink nem állandóak. Ma már azt is tudjuk, hogy az emberi beavatkozások – a Földgolyó bármelyik pontján avatkozunk is bele a

természet rendjébe – a Föld öntörvényeivel együtt alakítják Gaia jövőjét, és ezzel magának az embernek az életlehetőségeit. Újra kell tehát gondolni ember és természet viszonyát.

A harmadik tényező: az *Európai Unió létrejötte*. Az Európai Unió új területigazgatási egység, amelyen belül a gaz-

* A vitaelőadás alaptézisei elhangzottak 2005. március 4-én „Az európai vidékfejlesztés kihívásai” c. nemzetközi konferencián, majd kibővített formában a Magyar Agrárkamara március 29-i, ópusztaszeri ülésén. A tanulmány épít az 1996–2004 közötti európai uniós nyilatkozatokra, ezen belül is a vidékfejlesztési és a területfejlesztési nyilatkozatokra (1996 Cork, 2000 Nizza, 2003 Salzburg), a Leader-programok eddigi eredményeire és az eddig Európában született vidékfejlesztési programokra.

A szöveg téziseinek kialakításában a személyes agrár- és területfejlesztési történeti kutatásaimon, az uniós bizottságokban szerzett tapasztalataimon túlmenően kiemelten támaszkodhattam az MTA-n 1996 óta folyó Nemzeti Stratégiai Kutatások eddigi eredményeire, mindenekelőtt a Kovács Ferenc és Láng István vezette agráriumstratégiákra, a Horn Péter szervezte agrárkerekasztal téziseire, valamint az Enyedi György vezette területfejlesztési stratégiaprogram köteteire. Különös haszonnal forgathattuk – és több civil csatlakozó számára megküldtük – a Csatári Bálint szerkesztette „Magyarország új vidékfejlesztési stratégiája” című kismonográfiát. (Ebből válogattuk a jelen szöveg térképmellékleteit is.)

A hat munkabizottság profiljának kialakításában a munkabizottság vezetői vettek részt (Rechnitzer János, Udovecz Gábor, Bedő Zoltán, Németh Tamás, Csete László, Kovács Katalin, G. Fekete Éva és Csatári Bálint).

dasági, kulturális javak – mindenekelőtt maga az ember – szabadon mozog. Új, európai érvényű törvények, jogszabályok keletkeznek, amelyek meghatározzák az egyén és a közösség gazdálkodási és gondolkodási világát. Az egyének – éljenek Magyarországon vagy Angliában – a korábbinál sokkal szélesebb lesz gondolkodási és mozgásrádusza, sokkal sokszínűbb terepen és sokféle piacon kell átgondolnia a maga és gyermekei megélhetéstervét.

A negyedik tényező: *a modernizáció új értelmezése, új politikai igények keletkezése.* Ez azt jelenti: az új világtenenciák felismeréséből új politikai irányzat van kialakulóban, amelyek az emberi cselekvések értékelésében újraértelmezi a „korszerű”, a „modern” fogalmát, és felülvizsgálja kívánja az elmúlt 150 esztendő politikai értékrendjét.

Hogyan hat ki e négy tényező a vidékre? Európában és Magyarországon?

I. Az új ipari-technikai forradalom és a vidék

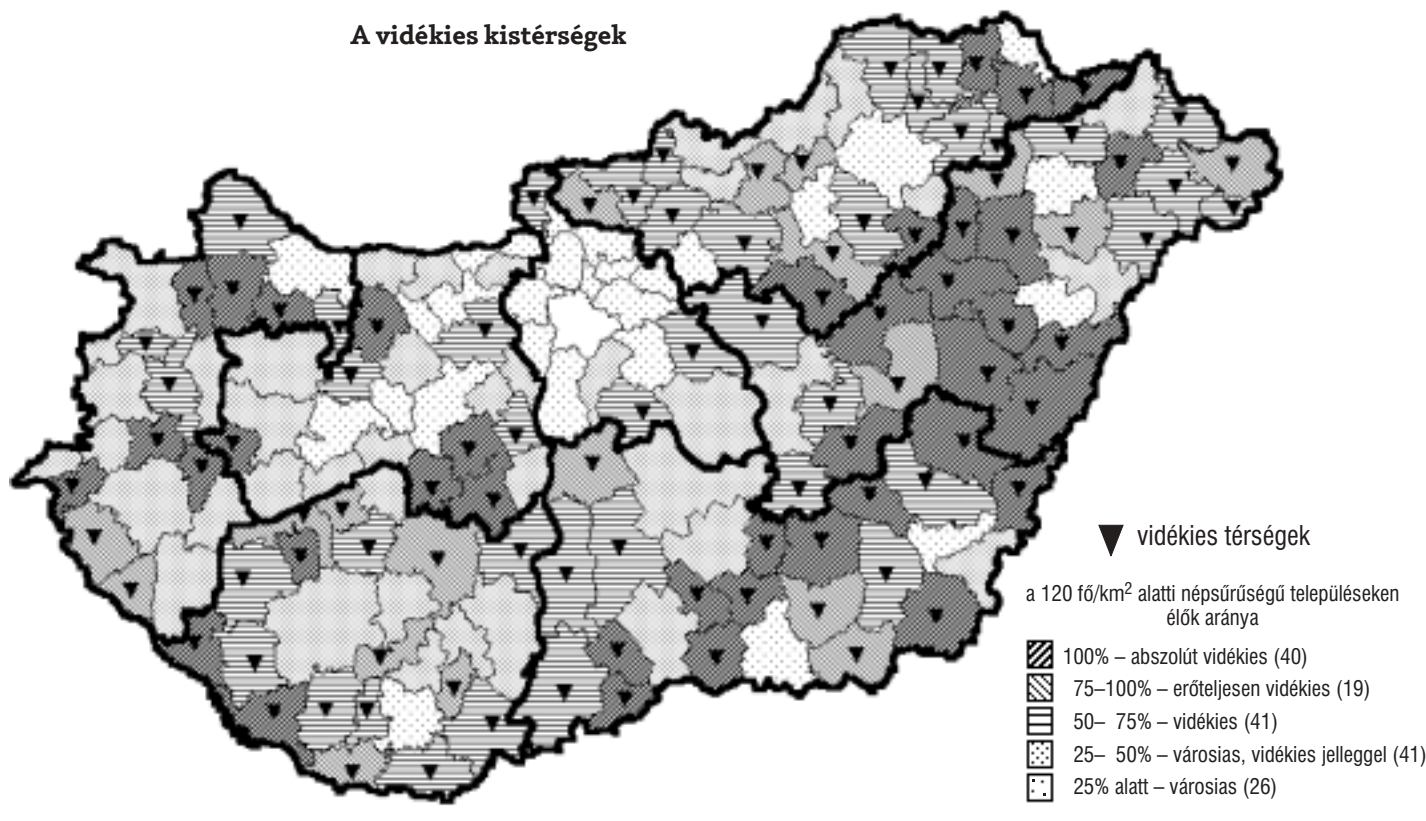
Az új ipari-technikai forradalom, a hírközlés és az informatika előretörése átalakította a termelés szerkezetet. Ismeretes: a korábbinál sokkal kevesebb ember munkarejével lehet a termékek többszörösét előállítani. Ugyanakkor újabb és újabb termelési ágazatok, szolgáltatási rendszerek alakulnak ki, amelyek az egyik helyen keletkezett munkaerő-fölösleget a másik ágazatba vonzzák.

a) Az élelmiszer-termelés átalakulása

A termelés szerkezet átalakulása a legerősebben az *élelmiszertermelést* rázza meg. Az élelemtermelést, amely a 20. század közepéig a leginkább emberimunkaerő-igényes termelési ágazat volt. Az élelem iparszerű előállítása a 19. század második felében kezdődött meg a robbanó-, majd elektromotoros erőgépek alkalmazásával, és most, a 20. század végén ez a racionalizálás gyorsult fel.

A hatékonyság növelése egyrészt *élelem-túltermelést* eredményezett Európában. Előállott az a paradox helyzet, hogy a Földgolyó nagyobb részén ugyan az éhínség állandó veszély, de a másik részén, a fehér ember kultúrájában nem tudunk mit kezdeni a megtermelt élelemmel. Itt tartunk ma. De nem tudjuk, hogy mit hoz a jövő. Vajon a világ éhínséggel fenyegetett társadalmában megnövekszik-e a fizetőképes kereslet, amely meg tudja majd fizetni az Európában és Amerikában megtermelt felesleget? Kialakulnak-e azok a nagy szállítási rendszerek, amelyek kifizetővé teszik az európai, amerikai élelmiszerfelesleg exportálását az éhező társadalmak piacára? Még nem tudjuk. De azt tudjuk, hogy ma az élelemtermelő területeket úgy kell csökkenteni Európában és Amerikában, hogy azok valamikor, talán a nem távoli jövőben reaktivizálhatók legyenek. A Földgolyón az élelemtermelő területek nagysága már nem nagyon növelhető. A Kárpát-medence – ezen belül is a mai magyar állam terü-

A vidékies kistérségek

lete – ezen élelemtermelési körzetek közé tartozik. A Tien San-ban, a Szaharában, a Góbi-sivatagban feltehetően nem fognak élelmet termelni a következő évszázadokban sem.

A termelésszerkezeti átalakulás másik következménye az *élelemtermelő üzem méreteinek* gyors átalakulása. A tömegélelmezési cikkek (mindenekelőtt a szemes termények és a húskészítmények) előállítására a *nagyüzemi szerkezetet* helyezi előtérbe, vagyis az Európára jellemző földtulajdon-szerkezet alapvetően átalakul. Az elmúlt fél évszázadban mind nagyobb táblákat átfogó üzemkeretek, s ezzel földtulajdon-koncentráció figyelhető meg. Tulajdoncserék, tulajdonkoncentrációk, és ezzel együtt új tulajdonosi és bérleti formák jönnek létre, és különböző típusú termelési, értékesítési szövetkezések alakulnak. Ugyanakkor üzemszervezet-változást igényelnek az új termékek is. Az alapélelemiszerek mellett helyet követelnek maguknak a *helyi különlegességek, specialitások*, amelyek egy-egy vidékre jellemzőek. (Magyarországon ilyenek az ún. hungarikumok, de a világ minden részén vannak hasonló, az adott földrajzi viszonyok között kialakult sajátos termékek.) Ezeknek a sajátos termékeknek új fogyasztói piaca keletkezett: az európai és amerikai középosztály kiemelkedésével. Ez utóbbi körülmény nem feltétlenül a nagy-, hanem éppen a *kis- és középüzemeket* erősítheti, s kikényszeríti azok különböző szövetkezetekbe tömörülését. És kikényszeríti mindenekelőtt az élelemtermelők mobilitását, a fürge piacutatást, a gyors termékszerkezet- – s ha ehhez szükséges – tulajdon-szerkezet-váltást. Az élelemtermelés évszázadosan konzervatív, a talaj-, vízgazdálkodási és éghajlati adottságokra hosszú távon építkező tevékenység volt. Most olyan tevékenységgé lett, amelyik gyorsabban igazodik a változáshoz, az új igényekhez, az új befektetésekhez.

Az európai élelemtermelés szerkezetének és az üzemszervezet átalakulásának társadalmi következményei a vidéken keltenek konfliktusokat. Érhető, hiszen ma, sőt a következő évszázadban az élelmet továbbra is a városon kívüli területeken fogják előállítani. Vagyis az élelemtermelés helyszíne most, és holnap is a vidék.

Nyugat-Európában az új ipari-technikai kultúra, az új világgiazi erők *fokozatosan* alakították át a földtulajdon-viszonyokat, az üzemméreteket, a termelési társulásokat. Ennek az átalakulásnak hatását a volt szocialista országokban most, 1990 után *sokkolóan*, váratlanul éljük át. Az Európai Unióba most integrálódó közép-kelet-európai térség mesterségesen, politikai és gazdasági határokkal volt elválasztva a világgiaziattól. A mindent felvevő, Európánál többszörösen nagyobb szovjet piacra termeltük az élelmiszer nagy részét, ráadásul sokszor mesterségesen – politikailag – meghatározott tulajdonviszonyok és üzemszervezetek között, és az európainál sokkal alacsonyabb minőségi – szovjet, KGST – követelmények szerint. 1990 után a szovjet, illetve a KGST-piacok eltűntek, és hirtelen fel kell vennünk a

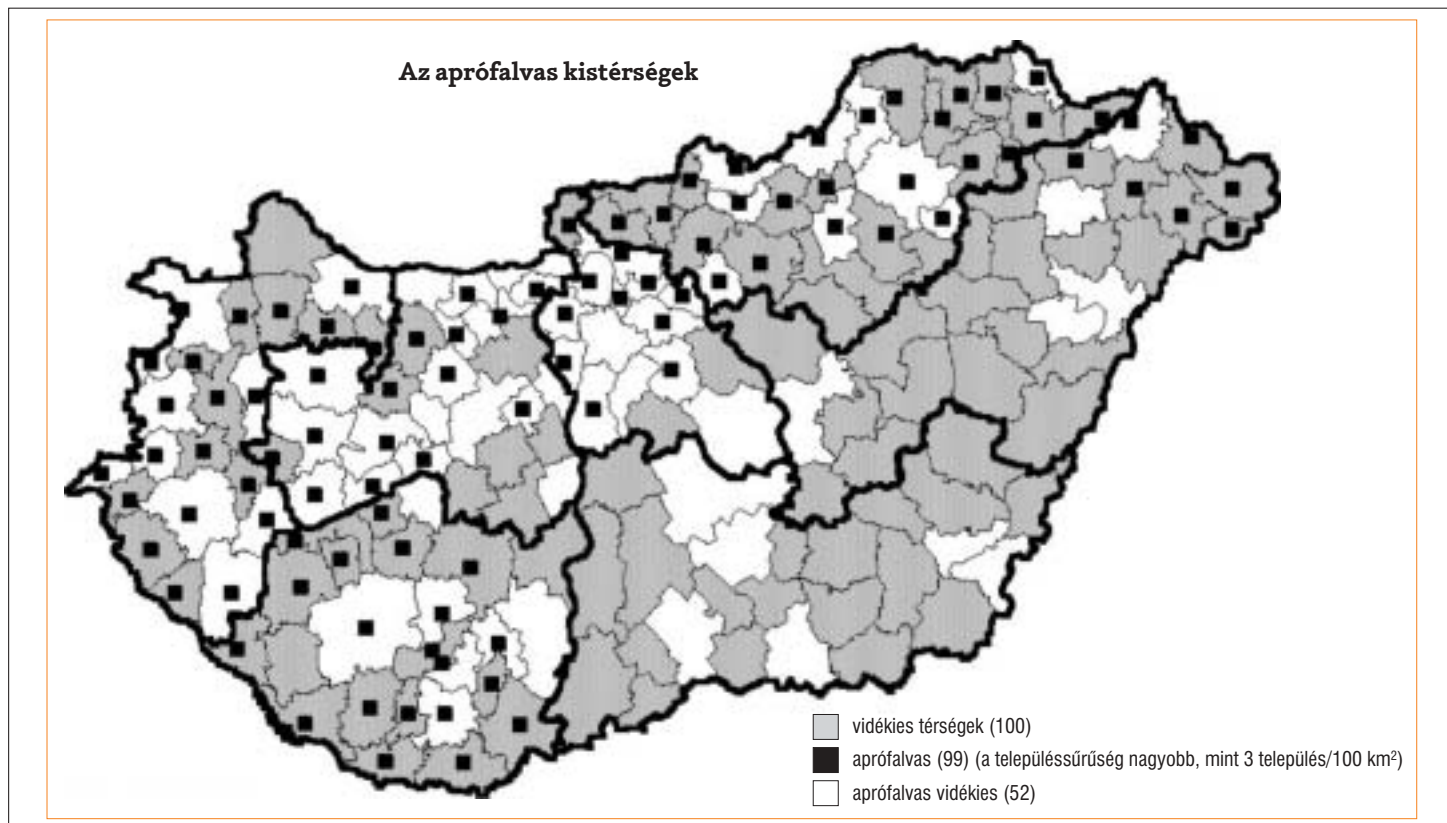
versenyt a nyugati, nálunk fejlettebb technikájú és már jól bevált üzemszervezettel dolgozó élelemtermeléssel. Az alacsony minőségi követelményeket támazsító szovjet piac helyett most a rendkívül kifinomult ízlésű nyugati társadalmak számára kell élelmet előállítanunk, és mindehhez társul az amerikai, dél-amerikai piacról ideáramló élelem, a gyilkos verseny. A közép-kelet-európai térségen belül ez leginkább Lengyelországot és Magyarországot sújtja. (Lengyelországot azért, mert a nemzeti össztermék megtermelésében az élelemtermelésben foglalkoztatottak rendkívül nagy százalékot tesznek ki, ugyanakkor technikai színvonaluk elmaradott. Magyarországot pedig azért sújtja, mert az ország természeti nyersanyaga csak a jó termőerejű föld, és az egyedülállóan gazdag, de ki nem használt vízkincs.)

b) *A vidéki életfeltételek átalakulása, javulása*

Az első ipari forradalom megnövelte a városok jelentőségét az európai történelemben. A város az első ismert államalakulások óta – tehát mintegy ötezer éve – mindig is a fejlődés mozdonya volt. A városban cserélődtek az áruk, a város volt a területigazgatás intézményes központja, a városban alakultak ki a művelődési-tudományos központok, és természetes, hogy a városban a napi életviszonyok (lakás, közművek, szolgáltatások stb.) mindig is fejlettebbek voltak, mint vidéken. Ez a mintegy ötezer éves városi előny a gépkorszakban, a 18. század második felétől – azaz az első ipari-technikai forradalom korában – megnövekedett. A város e feltűnő elválása a vidéktől 1780-tól kezdődött világszerte, így Európában is. A *technikai-művelődési modernizáció* az utóbbi kétszáz esztendőben még a korábbinál is jobban *összekötődött a várossal*.

Napjainkban város és vidék viszonyában új korszak kezdődik Európában. Az 1970-es évektől egy fokozatos, majd 1998-tól egy gyors *változás* állt be vidék és város viszonyában. Egy lassú, majd most felgyorsuló kiegyenlítődés lehetősége. Először az elektromosság tömeges használata, majd a tranzistorizáció a világítást, a rádiót és a telefont a század első felében már levitte a vidékre. Ezután következett az autós közlekedés felfutása, amely virágkorát az 1970-es évektől éli Európában. Azután az 1970-es években a műholdak segítségével először a televízió, majd az 1980-as évektől a mobiltelefon kezdi csökkenteni a vidéki életforma emberikulturális hátrányait, és kezdi egymáshoz *közelíteni a vidéki és városi életminőséget*. A vidéki élet emancipálódásában a végleges áttörést majd az internet hozza meg 1998-tól. Az alig néhány éves internet ma teljesíti ki a vidéki életforma modernizálási feltételeit. A legkisebb, legeldugottabb faluban (vagy akár egy sátorban) az ember a világ kultúrájának részese lehet. A most felgyorsuló kiegyenlítődés még csak *feltétel*, és a következő évtizedek kérdése: mennyire fogja az ember birtokba venni a városon kívüli tereket.

Következtetésünk. Az újabb ipari-technikai fejlődés kihatása a vidékre ellentétes előjelű következményekkel jár. Egyrészt a vidék eddig első számú funkcióját az emberi élet fenntartásában – az *élelemtermelést* – *visszaszorítja*, másrészt ezzel párhuzamosan, ötezer év után először a városon kívüli terepen is biztosítja a *korszerű élet megélhetését*. *Közlebb hozza egymáshoz a városi és vidéki életminőséget*.

2. Ember és természet viszonyának újragondolása és a vidék

Az elmúlt harminc év legnagyobb tudományos felfedezésének a *Gaia-szemlélet* kialakulását tartom. És az elmúlt harminc év legnagyobb társadalmi mozgalmának a *környezetvédelmi* mozgalmat tekintem. Ugyanazon évtizedben, az 1970-es években ébredt rá a tudomány a Földgolyón végbemenő természeti folyamatok egymásra hatásának tényére, és ugyanekkor keletkeztek az első értelmiségi világmozgalmak a természet védelmének érdekében. 1979-ben látott napvilágot a Gaia-elméletet először bemutató tudományos monográfia, és lett belőle világsiker, amelyet 2000-ben követett a „Földrendszer tudomány” programja, hirdelve, hogy a földi élet összes megnyilvánulását egymásra hatásokban kell vizsgálni. 1972-ben született meg a környezetvédelmi világmozgalom, amelyet hamarosan követett a „fenntartható fejlődés” elvének kimondása. És már 1992-ben, majd 2002-ben világgkonferenciák (Rió, majd Jo-

hannesburg) követelték a nemzetállamoktól, hogy törvényekkel csökkentsék területükön az ipari tevékenység környezetpusztító hatásait. Azt állították, hogy az ember a technikai civilizáció kiterjesztésével, a fosszilis energiák elégetésével, a szén-dioxid, a metán- és egyéb gázok kibocsátásával, ugyanakkor a földfelszín biomaszájának pusztításával siettetheti saját élő környezetének, a természetnek pusztulását (így például az erdők kiirtásával, a vizek és a talaj szennyezésével stb.). Ezzel Gaianak, a földanyának életét rövidítheti meg. Az emberi gondolkodás történelmében nem volt még gondolatkör, amely oly gyorsan hódított volna és ért volna el világpolitikai sikereket, mint a természeti környezet kultusza, *ember és természet viszonyának újraértékelése*. Míg a zsidó-keresztény kultúrkörben kétezer éve az ember a természet „legyőzését” tekintette egyik legfontosabb életcéljának, az 1970-es évektől e több ezer éves dogmát felváltotta egy új alapelv: az ember maga is a természet része, a természetet nem legyőzni kell, hanem azzal békésen együtt kell élni. A természet javainak felhasználásával az emberi életfeltételeket szűkítjük.

Az új Gaia-szemlélet még ifjúkorát éli. De már bizonyos következtetések a következő évszázadra kijegecesedtek. Melyek ezek?

a) A megújuló energiahordozók, bioenergia

Az egyik következtetés: a fosszilis energiahordozókat minél gyorsabban fel kell váltani a megújuló energiahordozókkal.

Azaz a kőszén, a kőolaj, a gáz helyett fokozatosan előtérbe kell helyezni a víz, a szél-, a napenergia felhasználását, illetve a bioenergia-hordozókat. A bioenergia-hordozókat, azaz a növényi eredetű energiahordozókat: a biolajat, az etanol, az energiafűvet, az energiaerdőt, amelyek elégetésével az emisszió – vagyis a környezetkárosító gázok kibocsátása – minimálisra csökkenhet.

Az energia előállításának eddigi szintere jobbára a város volt. A fosszilis energiahordozókra épülő nagy energetikai központok városias településeket hoztak létre. Hiszen az energiatermelés nagyüzemekben folyt az elmúlt másfél évszázadban. A bioenergia-hordozók megtermelése azonban vidéken történik. Ez magával hozza a mezőgazdálkodás szerkezetváltását is: az élelemtermelés mellett az új hangsúly a bioenergia-hordozók termelésére esik. *A vidék és a vidéken folyó mezőgazdálkodás tehát feltehetően az új energia megtermelésének színterévé válik. A 21-22. század energiáját már mind kisebb mértékben a bányászok hozzák felszínre, és mind nagyobb mértékben a parasztok fogják megtermelni.* (Nem is beszélünk még az egyelőre beláthatatlan energiaforrások – nap, szél – kihatásáról a település-szerkezet-váltásra.) A vidék jelentősége nő tehát a 21. század emberi társadalmában.

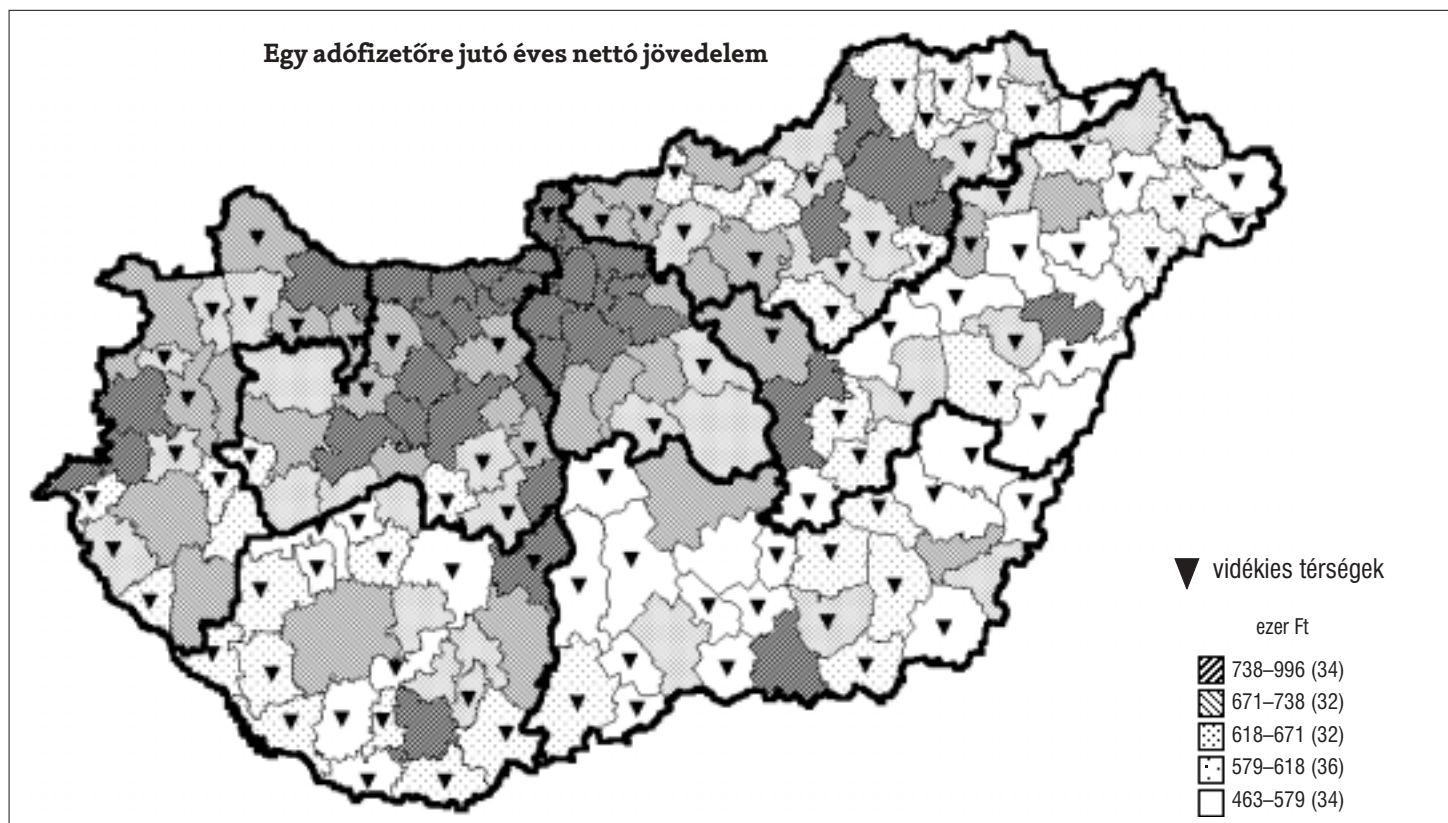
A közép-kelet-európai államok energiatermelésében a váltás azonban mindegyre késik. Míg Nyugat-Európában a megtermelt energia 10-12%-a megújuló forrásokból származik, addig a közép-kelet-európai államokban – így Ma-

gyarországon is – alig éri el a 3%-ot. Pedig a térség – és nem utolsósorban Magyarország – adottságai mind a nap-, a szél- és vízienergia-termelésben kiemelkedőek, és kiválóak talaj-, éghajlat- és vízviszonyaink a bioenergia előállításához is. A közép-kelet-európai régióban és Magyarországon kialakítandó új vidékpolitikának egyik lényeges alapeleme lehet a vidéknek mint az *energiatermelés színterének* kihasználása.

b) A környezetgondos politika, közgondolkodás

A másik következtetés: a környezetgondos szemlélet kialakításának szükségessége. Minden állampolgári közösség a maga szállásterületének természeti kincseit köteles karbantartani, ezért váljon a környezettel való gazdálkodás – mind a városban, mind a vidéken – a politika és a közgondolkodás alapelemévé. Ez lesz, megítélésünk szerint, a 21. század területfejlesztő politikájának alapelve.

Európa – beleértve Magyarországot is – 80%-a városon kívüli terület. A környezetgondos szemléletnek természetesen a városokban is érvényesülnie kell. De a 80%-os területhányad természeti állapotának karbantartása a vidék természeti karbantartását jelenti. A természeti karbantartást pedig a *helyben lakóknak* kell elvégezniük. Nem valószínű, hogy a városi emberek – netán ún. környezet-karbantartó szakmunkások – fognak 100-150 km-re kijárni, hogy mezőinket, vizes vagy erdei élőhelyeinket rendben tartsák. Min-

den államnak törekednie kell tehát arra, hogy az *állam egész területe lakossággal „fedett” terület legyen*. A vidéken élő emberek, ha úgy tetszik – urbanus fogalommal élve – „közterület-fenntartó funkciókat” végeznek el, amely funkciókra a városban, az utóbbi évszázadban külön vállalatok (közterület-fenntartó vállalatok) létesültek, és amelyeket – természetesen vevőnk – adófizetői pénzből tartunk el.

A környezetgondos szemlélet térhódítása a *mezőgazdálkodás egészének felértékelődésével*, ugyanakkor *átalakulásával* is együtt jár. Egyrészt: a mezőgazdálkodóknak tudomásul kell venniük, hogy a *mezőgazdálkodás célja változóban* van. Hármass célrendszert kell követniük: 1. élelemtermelést; 2. ipari alapanyagok termelését; 3. környezet-karbantartást. Másrészt: a városi társadalomnak pedig tudomásul kell vennie, hogy az élelemtermelésnek nagyobb a *közhaszon-tartalma*, mint az iparcikktermelésnek vagy az egyéb szolgáltatásoknak. A paraszt, amikor élelmet állít elő, nemcsak piacon eladható és önmagunk fizikai újratermeléséhez szükséges árut termel, hanem gabonátábláival vagy legelőivel a kultúrtáját is karbantartja. Minden kiló elfogyasztott kenyér vagy hús mögött felszántott és rendben tartott táblák, mezők, erdőségek húzódnak.

Következtetésünk. A vidék tehát az emberi közösség egésze szempontjából felértékelődik: a hagyományos *élelemtermelés* helyszínéből a *környezetgazdálkodás* és – fokozatosan – az *energiatermelés* helyszínévé is válik.

3. Az európai integráció

Az Európai Unió, mint területigazgatási egység, feladatának tartja, hogy a kontinens államhatárokra átnyúló termelési, természeti és kulturális folyamataira egységes szabályozó rendszert alakítson ki. Kiépülésének 1945 utáni története is azt mutatja, hogy kezdetben a nagy térség termelési és piaci előnyei voltak a legfontosabbak (szén- és acélközösség [1951], Európai Gazdasági Közösség [1957]). A gazdasági egységesülési folyamatok az euró mint fizetési eszköz bevezetésével (1999) megteremtették a maguk közös intézményeit. A közös gazdálkodási alapelvekből nőtt ki a közös agrárpolitika (CAP), amely a környezetvédelem szempontjainak világméretű térhódítása következtében élelemtermelési szabályozásból egy élelem- és környezetgazdálkodási szabályozó rendszerré alakult át. A Maastricht (1992) óta az unión belül folyó lehangosabb viták az agrártámogatásokról folynak. Ezeknek egy részét magam is átéltem. És magam is azokhoz tartoztam, akik az agrárium támogatásának *közhasznát* hangsúlyozták: azt ugyanis, hogy az agrárium ma már – mint az előbb mondtam – nemcsak élelemtermelést, hanem környezetgazdálkodást, és a jövőben mindinkább bioenergia-termelést is jelent. De azok közé is tartoztam, akik a különböző nagy agrárlobbiknak állandóan szemére vetették: zsebre vágják a nagy agrártámogatásokat

az adófizetői pénzből, de ezt a támogatást nem a szerkezetváltásra használják fel, hanem arra, hogy fenntartsák a régi, egyoldalú termelési szerkezetet. Pedig az a támogatás csak kis részben illeti meg az élelemtermelés árueelőállító funkcióját, azt éppen az élelemtermelés környezet-karbantartó funkciójára és a szerkezetváltásra szánjuk: többek között a bioenergia alapanyagainak termelésére. A magam részéről például többször javasoltam egy ún. *közhaszon-együtthatónak* ( ) az egységes európai alkalmazását. Vagyis a „területlefedést és a terménytámogatást” (a támogatás két szempontját) egy képzeletbeli zárójelbe rakva szorozzuk be egy közhaszon-együtthatóval, amely az általunk éppen fontosnak tartott preferenciák szerint növekedjék. Az legyen minimális a csökkenteni kívánt termékek támogatásánál, de növekedjen azon termékek támogatásánál, amelyeknek környezet-karbantartó vagy élelem-egészségügyi szerepe kiemelkedő. Az én mércémen például a talaj nitrogéntartalmát és porozitását újratermelő haszonnövények, vagy az egészséges táplálkozást elősegítő állatfajok, vagy a természeti élőhelyek biológiai egyensúlyát biztosító állat- és növényegyüttesek, vagy a bioenergia alapnövényeinek közhaszon-együtthatója – azaz támogatása – magasabb kellene hogy legyen, mint az eddig hagyományos, és a piacon amúgy is jól értékesíthető alaptáplálkozási termékek támogatása. (Természetesen sok ellentmondással terhes az Európai Unió agrárpolitikája, de sok kérdésben nagyon is világosan foglal állást, amelyhez igazodni kell. Ellentmondásos például a gabonatermelés támogatásában. Hiszen egyrészt óriási gabonafelesleg fekszenek az intervenciós raktárakban, de ugyanakkor a gabona egy nagy terület lefedésére alkalmas növény. Egyértelmű viszont a szarvasmarha- és a haltenyésztés támogatásában, és ugyanakkor egyértelmű a sertésenyésztés támogatásának mérséklésében. Ami azután az új csatlakozó államok esetében újabb ellentmondásokhoz vezet: hiszen a sertésenyésztést nemcsak a hagyomány, a jó éghajlati viszonyok ösztönzik, hanem a befektetett pénz megtérülésének gyorsasága, a sertés szaporasága, relatív igénytelensége, és sokoldalú felhasználhatósága is. De sokan sorolhatnák, nemcsak az agrárpolitika kutatói, hanem a termelők is, az ellentmondásokat, amelyek nem utolsósorban a most csatlakozó államok mezőgazdálkodó népességét sújtják.)

Az unió fiatal területigazgatási szervezet és fiatal államképződmény. Az egyik elmúlt évi Európa Fórumon próbáltam az eluralkodó Európa-szkepticizmust egy kissé fékezni, amelyet egyrészt az iraki válság után kialakult ellentétek, másrészt pedig az európa parlamenti választásokon még a szakértő testületekben is mutatkozó passzivitás váltott ki. Így érveltem: a 19. században Európa legerősebb területigazgatási egységének, Németországnak a kialakulása 1815–1871 között 56 évet vett igénybe. Sőt az utolsó belső vámot az 1880-as években törölték el. És emlékeztettem az

Egyesült Államok mai szerkezetének kialakulásához szükséges több mint száz esztendőre is. Mi ehhez képest az Európai Unió története? – kérdeztem. Hiszen Maastricht óta csak 13 év telt el. Ráadásul egy olyan földrajzi területen megy végbe az új képződmény kiformálása, amely területen hús, egyenrangúan kiművelt, irodalmi szintű nyelv, és ily sokféle nyelvi kultúrintézmények, adminisztrációk működnek. Amelyek éppen a közös ügyek vitelében, és napi szinten rendkívül hátráltatják az integrációt. Az Európai Unió tehát egy kialakulóban lévő szervezet, szükségszerűen telve ellentmondásokkal, és vezetői tudatában vannak annak, hogy alakításában a részvevőknek aktívnak kell lenniük.

Mi következik Magyarország, illetve a közép-kelet-európai térség számára az unió keleti kiterjesztéséből?

a) Nemzetállami adófizetői közösség

Az Európai Unió a világtörténelem első olyan területigazgatási egysége, amelyben a polgárok nem fizetnek közvetlen állami adót. Ezt rendre elfelejtjük hangsúlyozni. Az első máig ismert államoktól kezdődően a polgár közvetlen adójából tartották fenn a területigazgatási adminisztrációt, a szükséges természetvédelmi és biztonságvédelmi rendszereket, illetve a közbiztonságot, a törvényhozást. Az unióban azonban a tagállamok fizetnek be *kollektív adót*. Vagyis a polgárok a saját nemzetállamukhoz fizetik be adópénzeiket. Ennek következtében az állam minden polgárának érdeke, hogy az állampolgári közösség összessége jó adófizető legyen. Ha van egy gazdag és jó adófizető Budapest és Nyugat-Dunántúl, és van egy gazdag adófizetői városi közösség, ugyanakkor az ország keleti vagy délnyugati területei szegények, és a vidéki ember gyenge adófizetői képességű, akkor az állampolgári közösség *egészének teljesítménye* csökken. Érdeke tehát az unió tagállamainak, hogy aktív vidékfejlesztő politikát folytassanak, és ezzel a vidéken élő emberek adófizetői képességét növeljék.

De támogatni és vállalkozás-ösztönzőkkel segíteni kell a vidéki társadalom gazdagodását azért is, mert az Európai Unió pénzeit *projektekkel lehet megszerezni*. Vagyis a magyar adófizetői közösség által befizetett pénzüsszeget a polgárok közösségeinek kell pályázatok révén *visszaszerezni*. Azokra a tevékenységi körökre és termelési ágazatokra írunk ki pályázatokat, amelyeket az Európai Unió fontosnak tart.

Az egész magyar adófizetői közösség érdeke tehát az, hogy a jelentős terület- és vidékfejlesztési, valamint környezetvédelmi pénzekhez hozzá tudjunk férni. Ezekhez pedig a vidéken lakó emberek, azok közösségei férhetnek hozzá. A modernizációt tehát gazdasági érdekeltséggel, gazdaságon belüli kényszerrel erőltetik a tagállamokra. A vidék támogatása tehát nemcsak egyszerűen a *kiegyensúlyozott adófizetői társadalom* megteremtését jelenti, hanem azt is, hogy a

befizetett *pénzeink visszanyerését*, vagy éppen annál nagyobb összegek megszerzését tesszük lehetővé. És ezzel ismét az adófizetői közösség egészét gazdagítjuk.

b) A vidék felértékelődése

Az Európai Unió az 1999. évi berlini fórumon fogalmazta meg az „Agenda 2000” részeként a *vidékfejlesztés* állami politikájának szükségességét. Ekkor lett uniós politika mindaz, amit az előző évek természettudományos irodalma a Gaia-szemléletről, illetve a környezetvédelmi mozgalmak a környezetgondos szemléletről kiformáltak. *A vidék felértékelődött*. Felértékelődött az Európa-politikában. Tudatosává vált, hogy a vidéket vállalkozás-segítő, munkahely-teremtő akciókkal kell támogatni, mert a vidék lakottsága csak akkor biztosítható, ha a vidéken munkaalkalom adódik. Ezért is a közös agrárpolitika ún. második pilléréként fogalmazódott meg a vidékfejlesztés uniós támogatása, mivel a vidék természeti környezetét karbantartani közhaszon.

A most csatlakozó közép-kelet-európai államoknak – így Magyarországnak is – tehát aktív vidékfejlesztő politikát kell folytatnia. Ha ez nem is európai uniós előírás, de EU ebbe az irányba kényszerít bennünket azzal, hogy az uniónál megpályázható – és így visszaszerezhető – pénzek kiírásánál preferálja a környezetgazdálkodást, a területfejlesztést, a vidékfejlesztést.

c) Az unió keleti kiterjesztése

Az Európai Unió keleti kiterjesztését ellenzők két érvet hangsúlyoztak. Az egyik: a közép-kelet-európai térség átalakulóban lévő politikai rendszerei „közbizonytalanságot” idéztek elő, és féltő, hogy a térségben felerősödött *megélhetési bűnözés* átterjed Európa nyugati területeire is. A másik érv: a közép-kelet-európai térség *mezőgazdálkodásától való félelem*. Ez részben félelmet jelent a közép-kelet-európai élelemtermelők versenyétől, és félelmet jelent attól, hogy az Európai Unió agrártámogatási alapját többfelé kell szeletelni. Mindezt a veszélyérzetet csak fokozta az a tény, hogy a térségben – mindenekelőtt Lengyelországban – az élelemtermelésből élő népesség hányada jóval magasabb, mint a nyugat-európai államokban.

E félelmeket tükrözi az is, hogy az új tagállamok agrártámogatása csak hét év alatt érheti el a nyugat-európai uniós támogatások nagyságát. Ami ismeretes módon azt jelenti, hogy a magyar agráriumban élők a hasonló német vagy francia parasztok uniós támogatásának egyelőre csak 25%-át kaphatják. Vagyis a magyarországi mezőgazdálkodó negyedannyi uniós támogatással kell hogy egyenrangú vetélytársa legyen a nyugat-európai szemesztermelőnek, állattenyésztőnek vagy éppen bortermelőnek. Előnytelen feltételekkel lép tehát piacra a közép-európai élelemtermelő

közösség. Ki nem mondott nyugat-európai remény: a támogatások növekedése olyan lassú lesz, hogy mire kiegyenlítődnek, addigra a térség élelemtermelői tönkremennek, és nem jelentenek már versenyt a nyugat-európai termelőknek. (Amely tönkremenetelhez – ismert módon – még hozzájárul az is, hogy a közép-kelet-európai élelemtermelőknek szinte lehetetlen bejutni az amúgy is magasabb termelési szinten álló nyugat-európaiak által elfoglalt piacokra.) Nyitott kérdés: mennyire tudják az újonnan csatlakozott területek élelemtermelői túlélni ezt a hét sovány esztendő?

De a vidéki élhetőségek egyéb tényezőihez az új tagállamok vidéki emberei már kezdettől a nyugatiakkal azonos esélyekkel férhetnek hozzá. Ilyenek többek között a biotermelés vagy a környezetgazdálkodás. Az új közép-kelet-európai vidékpolitikának az egyik célja éppen az lehet, hogy a vidéken folyó mezőgazdálkodás termékszerkezet-váltását elősegítse.

d) Az európai vidék nem azonos a mezőgazdálkodással

Az európai uniós vidékpolitika azonban nem azonos az agrárpolitikával – tágabb annál –, és nem azonos az élelemtermeléssel. Noha a vidéki lakosság első számú feladata a szál-

Év	Egyéni gazdaságok	Gazdasági szervezetek	Összes gazdaság
1972	1841,5	6,1	1847,6
1981	1529,6	1,4	1531,0
1991	1395,8	2,6	1398,3
2000	958,5	8,4	966,9
2003	765,6	7,8	773,4

lásterület karbantartása: akár élelemtermeléssel, akár környezetgazdálkodással, akár a bioenergia alapanyagának termelésével, az öko- és faluturizmussal. Mégis a vidék a helyszíne az európai *kis- és középvállalkozásoknak*.

Az európai kontinensen, Amerikához hasonlóan, az alapvető technikai tömegcikkék előállítását a globális nagyvállalatok üzemeiben történik. Erősíti azonban az európai *kis- és középnagyságú ipari vállalkozásokat* a sok speciális, kis sorozatokban igényelt termék előállítását. A mezőgazdálkodás mellett ezek a vállalkozások kínálnak mind nagyobb arányban munkahelyeket a vidéki lakosságnak. Ezért is az új uniós vidékpolitika ugyan a közös agrárpolitika egyik pillére, de nem korlátozódik kimondottan a mezőgazdálkodásra, és külön erősíti például a mezőgazdálkodási cikkek *helyi feldolgozásához* kötődő iparágakat.

Az európai vidék ugyanakkor az *új típusú szolgáltatások* színtere is. Az informatikai-technikai eszközkészlet erősö-

désével mind kevesebb emberre lesz szükség a közigazgatási apparátusban. De növekszik az egészségügyi, kulturális és infrastrukturális szolgáltatásokban foglalkoztatottak száma. És ismét növekszik a környezetgazdálkodáshoz szükséges alkalmazottak száma. *Kevesebb embert a közigazgatásba, de több embert az infrastrukturális (utak, vasutak, közműrendszerek stb.) ágazatokba, és több embert az erdő, mező, vízi élőhelyek karbantartására.* (Gondoljanak csak arra a szomorú tényre, hogy az elmúlt 15 esztendő folyamán hány tízezer erdő- és vízügyi karbantartó állást szüntettünk meg Magyarországon, miközben a közigazgatási apparátus vitatható módon duzzadt fel!)

e) A vidék a természeti és a kulturális diverzitás színtere

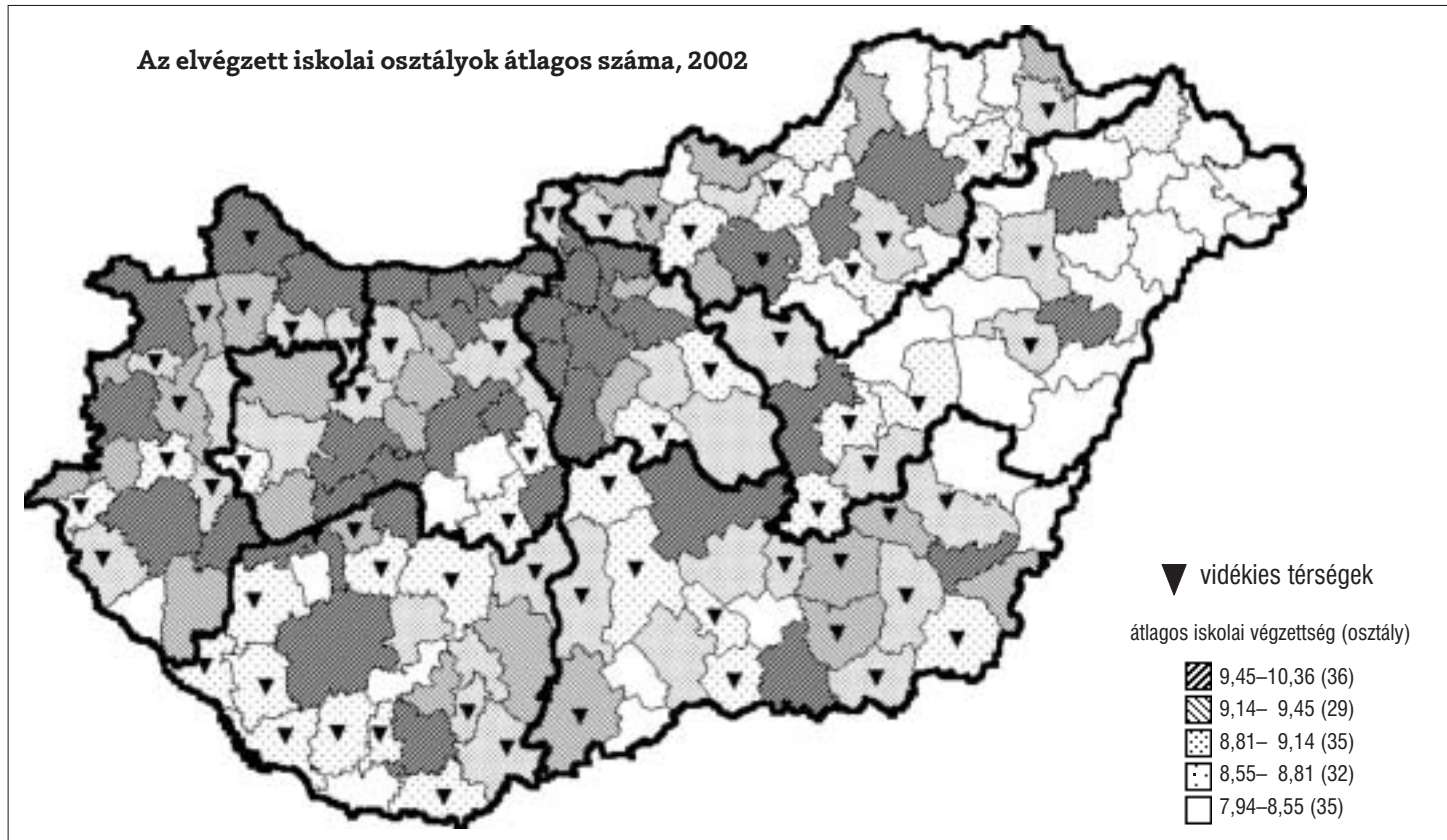
Az európai kontinensre a kulturális diverzitás példátlan fejlettsége és sokszínűsége jellemző. Több mint két tucat azonos irodalmi szintre fejlődött nemzeti kultúra él egy aránylag kis földrajzi területen. Európa és az Európai Unió 21. századi történelmében e sokszínűséget – amely az etnikai sokszínűség mellett vallási és egyéb szokásrendi sokszínűség is – megőrzendőnek tartjuk. A biológiai diverzitás mellett ezért is beszélünk kulturális diverzitásról.

E kulturális diverzitást természetesen óhatatlanul csökkenti a modern, uniformizáló technika. És e sokszínűség alapjait alámossa a modernizáció. És sokáig azt hittük, hogy megsemmisíti majd a szabad munkaerő-vándorlás. Most kiderül: az emberi-kulturális sokféleséget önmagában való értéknek tekintjük, és nemcsak mi értelmiségiek, de a kétkezi emberek is. Kiderült: az unió egyik haszna, hogy e nemzeti-vallási sokszínűség nem vezet majd háborúhoz, mint az elmúlt évezredben, hanem egy új, sokszínű európai tolerancia, nyitottság kialakulásához járulhat hozzá.

Az európai – és így a magyar – vidék is e *kulturális sokszínűség* hordozója. Európa nagyvárosai szinte ugyanolyan magatartásformákat termeltek ki. Ez így van rendjén, magam is ugyanúgy otthon érzem magam Bécsben, Münchenben, Frankfurtban, Párizsban, Londonban, mint Budapesten. De megcsodálom azt a sokszínű hagyományvilágot, amely a Loire völgyében, Dél-Walesben, a Rajna-vidéken vagy Karinthiában fogad. Tudjuk, hogy e sokszínű hagyomány sokáig az elmaradt, mozdulatlan vidék konzerváló hatása miatt maradt meg. És tudjuk, hogy gyakran kihasználták az európai modernizáció ellen a vidéken élők városellenes érzéseit. Konzervatív diktatúrák érzelmi alapjai is voltak többször: az idegenellenesség, a modernizációellenesség fészke. Mégis: *ma már új helyzetben élünk.* Ma már Nyugat-Európában a felzárkózott vidék nem városellenes, nem antimodern, de büszke arra a hagyományörző szerepére – a tájszólásokra, a helyi öltözködési hagyományokra, étkezési és helyi ünnepkultúrára –, amely megmaradt a 21. századra. És már a vidéki ember is elfogadja: mi, városiak ugyanúgy a nemzeti hagyo-

Az elvégzett iskolai osztályok átlagos száma, 2002

mányok részei, alkotói vagyunk, mint ők, sőt szimpátiával nézik, amikor annak szervezésére vállalkozunk.

A kulturális diverzitás és a biológiai diverzitás egyébként is mindinkább egy párban jár. A *növény- és állategyüttesek*, a *földfelszín geomorfológiai* sajátosságai az adott faj komplex örökségének részei. Nem is beszélve az *épített környezet* helyi kultúrkülönbségéről. (Építőanyagban, igazodva a korábban helyileg meghatározott anyag előfordulásához – kő, fa, agyag –, formában pedig az éghajlati körülményekhez vagy a kialakult helyi „stílusok”-hoz.)

A vidék tehát a történelmi örökség sokszínűsége újrafölértékelődésének korában az európai kulturális program fontos színterévé válik.

Közép-Kelet-Európában a vidék konzerváló ereje – elmaradottsága miatt – erősebb maradt, mint Nyugat-Európában. Ezért is az újonnan csatlakozó államokban a vidéki kulturális sokszínűség megőrzése még nem eléggé felismert, igazi EU-s feladat lehet.

f) A magyar vidék: vesztésből győztes?

Magyarországon a vidék a rendszerváltás és az unió kiterjesztésének nagy vesztese. Egyelőre. De reméljük, hogy ezen változtatni tudunk, amennyiben az új európai politikát felismerve, kihasználjuk az új lehetőségeket.

A rendszerváltás és az uniós csatlakozás során *általában sokat nyertünk*. Politikai demokrácia van a térségben. Az összeütközésekhez vezető térségbeli nemzeti konfliktusok fokozatosan mérséklődnek. Szabadpiaci körülmények uralkodnak, és ezek a magyar gazdaság modernizációjához spontán erővel is hozzájárulnak. Hosszú távon mindenképpen előnyt fog jelenteni számunkra is az unió gazdasági „nagytere”, a beáramló fejlettebb technika és a hatékonyabb munkaszervezet. Az áruellátást az országba jövő nagy kereskedelmi áruházláncok magas szintre emelték. Kiválóan sikerült a bankrendszer modernizálása is. De nem tagadható, hogy a modernizáció elsősorban azokban az ágazatokban és azokon a tereken (városokban) érvényesül, ahol a nemzetközi tőke szabad mozgását biztosítottuk 1990 után, ahol tehát a gazdaság *spontán modernizálást* hajt végre. Hosszú távú tervezés, és azt célzó cselekvő adminisztrációs aktivitás jóval kevesebb látszik, mint a szomszédos Szlovéniában, Csehországban vagy akár Szlovákiában. Azokon a térségeken, így pl. vidéken, ahol nincs nemzetközi tőkebefektetés, ott éppen fokozatos elszegényedés következik be. A magyar vidéken pedig a nemzetközi tőkére nem várhatunk. S ha még mindehhez hozzávesszük azt, hogy az élelem-nyersanyagok hazai feldolgozó üzemeit nem éppen szerencsésen privatizáltuk, akkor érthető, hogy miért érzi a vidéki lakosság úgy: a rendszerváltás és az uniós csatlakozás vesztese lett. Ez is okozza azt, hogy az európai megítélésben ma Ma-

gyarország rosszabb helyen áll a közép-európai volt szocialista államok sorában, mint állott 1989–91-ben. A rossz közbiztonság, a széles társadalmi rétegek elszegényedése, a szociális különbségek növekedése, a műveltségi-erkölcsi közállapotok süllyedése, az infrastruktúra lassú fejlődése, a földtulajdon-viszonyok rendezetlensége lefokoz bennünket. És e lemaradásunk tényezőinek jelentős része a vidékhez köthető, ott fejt ki hatását.

Mindenekelőtt vesztese a rendszerváltásnak és az EU-csatlakozásnak a magyar *mezőgazdálkodás*. Mind az élelemtermelés, mind a környezetgazdálkodás. Egy politikailag meghatározott földtulajdonreform oda vezetett, hogy a magyarországi termőterületek tulajdonosainak 90%-a 5 hektár alatti tulajdonos. Akkor, amikor az Európában versenyképes élelemtermelést már nem lehet a húzóágazatokban 50–100 hektár alatt folytatni. (Ennek a földtulajdon-politikának az előzményeiről most nem kívánok beszélni, de gondoljanak csak arra, hogy a földtulajdon 1945 előtt is politika volt, és nem a szabad piac tárgya. Politikai eszközökkel, azaz törvénnyel tartották fenn a történelmi nagybirtokokat, az ún. hitbizományokat, és tartották fenn az egyházi nagybirtokot. Akkor, amikor nyugaton a földtulajdon a piac határozta meg. Mindez nagybirtokellenes politikai mozgalmakhoz vezetett, és így jött létre a ma is ünnepezt, 1945. évi földreform, amely politikai kiindulással ismét versenyképtelen törpebirtokosok tömegét hozta létre.

Azután következett a politikai indíttatású „közös politika” 1951–1962 között, amely politikai indíttatás a létrejött nagyüzemek valódi termelés-szervezeti racionalitását is alámosta. Így az 1990. évi rendszerváltás – a szocialista nagyüzem és a közös tulajdon bírálataként – egyik politikai jelszavává emelte a „vissza a kistulajdon”-t. Sőt, a földet még politikai kárpótlásra is igénybe vették. A valóságban természetesen hat a piac kényszere. Az így létrejövő nagyobb üzemek a bérleti szerződések kibogozhatatlan rendszerére épülnek ma. Amely fékezi mind az élelemtermelés, mind a környezetgazdálkodás rendszerszintű szemléletét.)

De *nem készítette fel a lakosságot* az uniós csatlakozásra sem a politikai, sem az értelmiségi vezető réteg. És ennek hiányát elsősorban a vidéki ember látja. Közös felelősségünk ez nekünk, értelmiségieknek és politikusoknak egyaránt. Az uniós csatlakozásban túlságosan is diplomáciai, illetve külpolitikai szakirányú aktivitást kerestünk, és azt – megítélésem szerint – jól is teljesítettük. De nem képeztünk ki elegendő ágazati Európa-szakembert, és főként nem tudtuk az egyszerű emberek előtt közérthető formában világossá tenni: milyen előnyöket várhatnak, de milyen hátrányokat is szenvedhetnek az uniós csatlakozástól, a verseny kiszélesedésétől. Nem számoltunk azzal, hogy az európai uniós csatlakozás nem a pénz ideáramlását fogja jelenteni, hanem csak annak lehetőségét. Nem készítettünk föl arra,

hogy az uniós csatlakozás kegyetlen versenyt hoz a legkisebb település lakóinak ugyanúgy, mint a városlakóknak, s hogy ebben a versenyben éppen a vidéki emberek járhatnak rosszul, amennyiben az állam vezetése erről a felkészítésről nem gondoskodik.

Következtetés. Az új vidékpolitika célozza azt, hogy részben az *uniós lehetőségek kihasználására alkalmassá és fogadóképesse* tegye a magyar vidéket, nem utolsósorban az állami fejlesztések meglévő eszközeinek okosabb elosztásával és a vidékfejlesztés preferálásával.

g) *A magyar és közép-kelet-európai vidék érdekei az EU-ban*

Az Európai Unió fiatal szervezet – mondottuk. Alakításában most már nekünk, közép-kelet-európai polgároknak is részt kell kérnünk. Ezért is figyelünk kell arra, milyen sajátos regionális érdekeket fogalmazhatunk meg. Annál is inkább, mert Nizza (2000) után új lehetőség kínálkozik arra, hogy kis államok közös, saját érdekeiket tükröző akciókat indítsanak. Az ún. „szoros együttműködés” intézménye lehetőséget ad, hogy nyolc állam ne csak közösen javasoljon preferenciákat, de arra nincs lehetőség, hogy a többi tagállam egyike azt megvétőzza. Szavazni kell az indítványokról.

Az új közép-kelet-európai tagállamok területeinek egyik sajátossága a vidék, mindenekelőtt a kistelepülések térségeinek visszamaradottsága. Felfogásunk szerint az uniós preferenciák közé a „kistelepülések térségeinek” (az 1000 lélekszám alatti falvak térségeinek) uniós szintű előnyben részesítését javasolni lehetne. (Az unió kiemelt támogatási rendszere él már a tengerpartokra, a hegyvidékekre. A skandináv államok elérték, hogy a ritkán lakott területek preferenciája is helyet kapjon.) A közép-kelet-európai térség államai javasolhatnák a „kistelepülések térségé”-nek előnyben részesítését. Ennek érdekében a „Charta a vidékért” tartalmazhatna egy javaslatot az államok közötti együttműködésre.

4. *A vidék a politikában, a modernizáció új értelmezése*

Az új kortényezők képviseletet és megjelenést kívánnak a pártpolitikában is. A 21. században – mint említettük – felértékelődik a vidéki társadalom, és általában felértékelődnek a vidéki területek. Alapja a felértékelődésnek: környezetgazdálkodás és környezetvédelem, mint *igény*, és ugyanakkor a vidéki élet felzárkózása, mint *lehetőség*, a vidék szerepe az új típusú energiahordozók előállításában. Ezek az *új tényezők*, és ezek *működési területe*, a *vidék*, politikai képviseletet is kíván.

Az 1780–1990 (1998) közötti korábbi ipari forradalmak korában a város volt az európai társadalmi fejlődés motorja. A városhoz kötődött – mint mondottam – mind a technikai

(ezen belül az ipari, energetikai), mind a kulturális, mind a társadalmi modernizáció. A városhoz kötődtek ugyanis azok a termelési és szolgáltatási ágazatok, amelyek az életminőséget emelték. A városi élet évezredes fejlettebb volta az utóbbi két évszázadban vált a leginkább láthatóvá. Azt is mondhatnánk: az elmúlt kétszáz esztendőben Európát az urbánus erők és az urbánus civilizáció vitte diadalra. Ez az urbánus civilizáció az újabb technikai eszközökkel segítségével azután a 20. században lassan *kiáramlik a városon kívüli terekre*. A vidék és az ott élők fokozatosan, majd 1998-tól robanásszerűen hozzák be évezredes hátrányukat.

Változik a *vidék kultúrahordozó szerepe* is. Eddig a vidék az évezredes termelési és szokásrendi *hagyományok* őrzője volt. A lakosság mozgási rádiusza évezredekig összehasonlíthatatlanul szűkebb volt, mint a városi emberé, és alacsony szintű volt az új kulturális és szellemi áramlatokat befogadó képessége is. Ezzel magyarázható az, hogy a parlamentáris politika 19–20. századi történelmében a vidék az ún. konzervatív politika, a hagyományokat és a folyamatosságot mindenek elé helyező politika színtere volt. Míg az állandó újítást zászlajukra tűző mozgalmak a városi termelési, igazgatási rendszerhez és azok munkavállalóihoz kötődtek. Még az utóbbi évtizedek új tényezői, így pl. a környezetvédelem iránti fogékonyság is sajátos módon a városi társadalomban fogalmazódott meg. Sőt az 1970–90-es évek ún. zöldmozgalmai is kimondottan városi mozgalmak voltak. Ez eredményezi az elmúlt három évtized sajátos ellentmondását: a környezet-karbantartó – hivatásából eredően – vidéki ember, míg a környezetvédők városiakok.

Az európai parlamentáris politikában is *sajátos munkamegosztás* alakult ki az elmúlt 150 esztendőben. A gépkorszakkal kiemelkedő ipari munkásság és a városi kispolgárság politikai szószólójaként jelent meg a *liberalizmus* és a *szociáldemokrácia*, illetve az abból kinőtt kommunista mozgalom. Ezek a pártok 150 éves fejlődésük során hagyományosan *városi pártok* lettek. Történelmük során erős érzékenységet mutatnak a forradalmi változtatások iránt, az ipari társadalom technikai modernizációja és az ahhoz kapcsolódó szabad forgalom és munkaerő-védelem iránt. Ugyanakkor *kevés megértést* mutatnak a *vidéki lakosság*, az ott eddig elsősorban élő *parasztság* problémái iránt. És kevés megértést mutatnak a hagyományörzés két közgondolkodásbeli tényezője: a *nemzeti identitás* és a *vallásosság* iránt. Míg a konzervatív pártok éppen a vidéki lakosság körében erősek, és építenek a hagyományok vallási és nemzeti formáira, a vallásos és nemzeti identításra.

E munkamegosztásban az első zavaró tényező az előbb említett *zöldmozgalom* és a *zöldpártok* megjelenése volt. A zöldpártok az (1970-es évektől fokozatosan szelídülő) ún. újbaloldali eszmékből és a szociáldemokratizmus *antikapitalizmusából* fejlődtek ki. Programjuk elsősorban tagadásra alapozódik: a természeti és emberi tényezőkre nem tekintő,

korlátlan profithajszolás, a fejlődés egyoldalú értelmezésének tagadására. Tagadják, hogy a fejlődés kizárólag az anyagi javak gyarapításán és a technikai eszközkészlet növekedésén mérhető le. Ők az anyagi gyarapodás elé helyezik a *természettel harmonikusan megélt életet*, a művelődés és természetgondozás értékrendjét. Abban a pillanatban azonban, ahogy pozitív programot kell megfogalmazniuk, ellentmondásokba keverednek. A zöldmozgalmaknak ugyanis immáron ki kell lépniük a tagadás politikájának mezejéről az alkotó cselekvés (így például a kormányzati felelősség) mezejére. Márpedig ez a mező ma már csak kis részben a város, de sokkal inkább a vidék színtere kell, hogy legyen. A városi mozgalomként induló első zöldpolitikus generációnak meg kell „tanulnia” a vidéket. Mindenesetre most jövőnk rá: a zöldmozgalmaknak *találkozniuk kell az új típusú vidékpolitikával*, és ezt csak a *vidéken élő emberekkel tudják* kialakítani. Mint ahogy mind hangosabbak a szociáldemokrata és a liberális pártok választói is: mozduljanak ki ezen pártok a városból a vidék felé is. Hiszen a vidéki parasztvállalkozó (parasztpolgár) ugyanúgy a liberalizmus elveinek élvezője, mint a városi kispolgár a szolgáltatásban, a kereskedelemben. A vidéki munkavállaló bérmunkás ugyanúgy rászorul a szociális védőhálóra és annak intézményeire, mint a városi munkavállaló munkás vagy tisztviselő. Mind az európai szociáldemokrácia, mind az európai liberalizmus szenved ettől a válságtól.

A vidéken folyó emberi tevékenység és a természeti környezet felértékelődése sokszínű politikai parlamenti képviseletre vár. Ma már kevés az élelemtermelők évszázados érdekképviselete a kamarákban, illetve különböző szövetkezetekben vagy éppen agrármunkás szakszervezetekben. Az adófizetők pénzével gazdálkodó és a jogszabályokat alkotó *politikai pártok gyorsíthatják vagy lassíthatják az új tényezők felszínre törését és erősödését*. Az, hogy az utóbbi 20 esztendőben Nyugat-Európában, azután most már Magyarországon is az agrárvállalkozók rendszeresen sztrájkokhoz folyamodnak, azt mutatja, hogy a *vidéki társadalom nem találja meg a maga megfelelő politikai-parlamentáris képviseletét*. Nemegyszer mind a kamarák, sőt az ágazati szakadminisztráció is spontán módon vagy ki nem mondottan a sztrájkoló pártján állnak. Nincs megfelelő és folyamatos párbeszéd a politikai pártok, és az általuk uralt kormányzati adminisztráció és a vidéken élők között. Az önálló agrár- vagy ún. vidékpártot szervező kezdeményezések kudarcot vallanak.

Nagy kérdés a konzervatív pártok részére: vajon felvállalják-e az új vidékmodernizációs programokat? Mernek-e eltávolodni az évszázados hagyományörző programoktól? Levonva a következtetést: az új korszakban a vidék már nem az, és nem lehet az, ami volt. Ha ezt megteszik és zászlajukra az új vidékpolitika jelszavait írják – az életformaváltást, a termékszerkezet-módosítást, az infrastrukturális modernizációt, az önszerveződés, a szubszidiaritás jelszavait –, ak-

kor átrendeződhetnek majd a későbbi történész értékelései: lehet, hogy a *tegnapi konzervatív politika lesz holnap a modernizációs politika*...

De nagy kérdés a szociáldemokrata és liberális pártok részére is: vajon felkarolják-e a vidéken működő új erőket? Kimozdulnak-e a vidéki lakosság, azon belül is a paraszti lakosság felé? Tudomásul veszik-e, hogy a vidék többé nem modernizációellenes, hanem szükségszerűen éppen az új típusú modernizáció színtere? S hogy ez az új modernizáció a politikai pártok segítségét is várja. Képesek-e átugrani a 19. század második felében kialakult szociáldemokrata és liberális szerepértelmezés mai korlátait? Képesek-e a világban végbemenő érték-átrendeződést politikai programjukban és tevékenységükben is érvényre engedni?

És nagy kérdés: az európai apparátus-pártok képesek-e oldani a túlintézményesedett politikai pártok visszahúzó bürokráciáját, szellemi elkényelmesedését?

Az új vidéki program mindenesetre Európában is és Magyarországon is várja a politikai elitek segítségét.

II.

A vidék közhaszna Magyarországon

Ne legyen a vidéki Magyarország a rendszerváltás és az európai uniós csatlakozás vesztese! Sem a vidéken élő emberek, sem a vidékhez tartozó természeti környezet. Ez a célja vállalkozásunknak, a „Párbeszéd a vidékért” mozgalomnak. Célunk, hogy a társadalom egészének és a politikai elitnek a figyelmét a vidék társadalmi, gazdasági és környezetgazdálkodási konfliktusaira irányítsuk. És célunk az, hogy a vidékben rejlő új lehetőségekre a figyelmet felhívjuk. Mind a politikusok, mind a városban, mind a vidéken élő emberek figyelmét. Célunk az, hogy megfogalmazzunk egy „Charta a vidékért” felhívást, amelyet átadunk az ország vezető politikusainak, és amelyre alapozva az Országgyűlés határozatot hozhat a vidékfejlesztés alapelveiről. Országgyűlési határozatot, amelyik a négyéves kormányzati periódusokon átívelő, hosszú távú vállalást tartalmaz az országgyűlés minden pártja részéről. Ez a vállalás szögezze le a vidék preferenciáját a költségvetési eszközök hovafordításakor: mindenkéltől az infrastrukturális (közlekedés, informatika, közműfejlesztés), oktatási és közművelődési, természetgazdálkodási-tájvédelmi beruházásoknál, az állami eszközökkel történő vállalkozásélénkítésnél, mind a mezőgazdálkodás, mind az ipar területén. És célunk az, hogy a fentebb jelzett módon, hosszú távon együttműködve a szomszédos államokkal, fogalmazzunk meg egy javaslatot az Európai Uniónak a közép-kelet-európai kistérségek (vidék) preferenciája érdekében. Hogy ugyanis a mi közép-kelet-európai – így magyar – érdekeink is megjelenjenek az előnyben részesített uniós támogatások között.

Az alábbiakban a most kezdődő elemzésekhez és az azt követő összegzésekhez öt megjegyzést szeretnék előrebocsátani arról a közhaszonról, amelyet a magyar társadalom egésze számára jelenthet, jelent a vidék előnyben részesítése.

1. A magyar állam földrajzi elhelyezkedése

A magyar állam a Kárpát-medence közepén fekszik, és ebből a földrajzi fekvésből következnek a területén élő polgárok kényszerei is.

a) Nyitottság minden irányban, közvetítő szerep

Az egyik ilyen kényszer „előny”, mégpedig az ország közvetítő szerepéből következő előny. Kényszer az *állam nyitottsága minden földrajzi irányban*. Az Európa Unió keleti kiterjesztése Magyarországot a gazdasági, politikai élet új országútja mellett találja: az ukrán-országi területek, valamint a balkáni területek felé terjeszkedés országútja mellett. A 21. század nagy európai tartalékainak színhelye az ukrán-országi területek lesznek. Akárhogyan is fejlődik az informatika és a légiközlekedés, ezek elérhetőségét szárazföldi úton is biztosítani kell. Ez Lengyelországon, illetve Magyarországon átvezető autóutakon, vasutakon történhet. Ugyanígy az uniós bővítés megcélolta Balkán, illetve Törökország felé az út Magyarországon, vagy pedig Horvátország-Szerbián át vezet. Az ország keleti felének infrastruktúra-fejlesztése tehát kiemelt közügy kell hogy legyen, mert a keletre és délkeletre irányuló forgalom kiszolgálása és a csatlakozás azokkal, érdeke az ország adófizetői közössége egészének. A vidékfejlesztés célpontja tehát indokoltan Kelet-Magyarország, illetve Délnyugat-Magyarország. (A „húzó” gazdasági területnek számító Északnyugat-Magyarország és a főváros agglomerációja a spontán tőkés beruházások következtében, az átlagos támogatás mellett is dinamikusan fejlődik.)

b) Éghajlat, talaj- és vízgazdálkodási adottságok

A másik kényszer már csak részben előny: Magyarország nemcsak a Kárpát-medence közepén, hanem a *medence alján* is fekszik.

Előny az, hogy ide folynak össze a Kárpátokból a medence *vizei*, és előny az – legalábbis eddig az volt –, hogy az állam területének Európában legmagasabb hányada *jó minőségű termőterület*, mezőgazdálkodásra alkalmas. Ez az előny azonban csak akkor érvényesíthető, ha a 21. században minden bizonnyal hiánycikknek számító vizeket megfogjuk, és az eddigieknél nagyobb arányban az állam területén tartjuk. Sőt! Ha erre a vízbőségre új termelési kultúrákat építünk vissza: ártérhez és tervszerű vízgazdálkodáshoz köthető élelemtermelési ágazatokat, turisztikai lehetősége-

ket, öntözéses speciális mezőgazdálkodást. (Ezt a célt szolgálja az új Tisza-völgy program, illetve a kisfolyású víztározók rendszerének programja, a szerbiai válság miatt elakadt Duna-völgy program.) Előny a nagy kiterjedésű termőtalaj akkor, ha megtaláljuk a következő évtizedben az éghajlatunkhoz és a korszerű táplálkozáshoz is igazodó, a világpiacra is eladható élelmiszer- és környezetgazdálkodási (biomassza) ágazatokat.

A hátrány az, hogy a Kárpát-medence aljára folynak össze a szomszédos államok területéről a *szennyvizek*, és ide jönnek be a légáramlatokkal a térség nagy növényi, állati *fertőzései*. Súlyos gond ez azért is, mert a szovjet korszakban az iparosodás a térségben kétarcúan fejlődött: a gépesítés, a fosszilis energiahordozók kihasználása a térségben ugyan megtörtént, de nem épültek ki a környezet- és természetvédelmi rendszerek, ahogy azok nyugaton, a gépesítéssel párhuzamosan megtörténtek. Magyarországnak tehát aktív táj- és természetvédelmi politikát kell folytatnia, ami elsősorban a vidéken fekvő műtárgyak, természetvédelmi területek fokozottabb ápolását követeli meg a költségvetéstől. (Nem is szólva arról, hogy Magyarország területén található a világ legnagyobb kiterjedésű gátrendszere, amely az ország közép-keleti területének, illetve a Duna-völgy árvízmentesítését szolgálja.) E földrajzi fekvésből következően ugyanakkor Magyarországnak aktív szomszédspolitikát kell folytatnia, hiszen mind az árvízvédelem, mind az új típusú környezetgazdálkodás a bennünket körülvevő hét állammal együttműködésben valósítható csak meg. A trianoni békeszerződés következtében ezeknek az államoknak a határai lenyúlnak a magyar Alföldre (elsősorban Szlovákia, Románia, Szerbia esetében). A magyar állam területének természeti karbantartása csakis ezekkel az államokkal szoros együttműködésben történhet. A magyar vidék és a szlovák, román, szerb vidék *egy természeti táj államhatárokkal szétszabdalt területe*. A magyar vidékfejlesztésnek tehát közép-kelet-európai együttműködésre épülő vidékfejlesztésnek kell lennie. Egyébként is, a magyar vidéken vezetnek át azok a szárazföldi utak a szomszédos országokhoz, amelyekkel az általános nemzetközi együttműködés – így nem utolsósorban az uniós együttműködés – Magyarországnak általános létfeltétele is.

2. A magyar vidékfejlesztés elmaradásának okairól

Történelmi tanulmányainkból a magyar vidék elmaradásának négy okát jelölhetjük meg.

a) Első ok: a kínálózó kedvező mezőgazdálkodási feltételek

A mai Magyarország területének egyik előnye: az ország nagy területének alkalmas volta az élelemtermelésre. A régi

államterületen belül is az ország közepe, azaz a Kárpát-medence alja szolgálta a magyar állam *éléltár jellegét*. A 19. századig a nyugat-európai élelempiacot biztosította az ottani kis jégkorszakban keletkezett élelemhiány, majd a gyors ipari-technikai fejlődés, a városiasodás. A Kárpát-medencei élelem – mindenekelőtt a gabona és a lábön hajtható marha – jól eladható volt. 1945 után az új szovjet piac vette fel előnyösen az élelmet. A Kárpát-medence közepe, a Trianon utáni maradvány magyar államterület tehát egy több évszázados, egyoldalúan élelemtermelésre összpontosító gazdálkodási terület volt. A szovjet piacok összeomlása után ez a túlnyomóan élelemtermelésre szakosodott vidéki társadalom „természetesen” akut válságba került. Az addigi, több évszázadig előnyös termelési szerkezet most, a rendszerváltás és az EU-csatlakozás során, hirtelen hátrányunkra válik.

b) Második ok: a földtulajdon rossz szerkezete

Magyarországon a parasztpolgárosodás sovány eredményeket hozott. Míg Nyugat-Európában a föld forgalma szabadabbá vált a 19–20. században, addig Magyarországon – mint említettem – 1945-ig megmaradt az egyházi nagybirtok monopóliuma, és megmaradt, hitbizományként a történelmi családok nagybirtoka. Széchenyitől 1945-ig minden európai szintű gondolkodó tudta: a vidék – és a vidékhez köthető mezőgazdálkodás – polgárosodásának első számú feltétele a tőkés befektetések lennének. Ezt azonban a földbirtok forgalomképtelensége és ennek következtében torz szerkezete megakadályozta. Amíg Nyugat-Európában a mezőgazdálkodó emberek polgárosodtak, a föld a piaci igényeknek megfelelően került hasznosításra, és egy izmos parasztpolgár típusa alakult ki, addig Magyarországon ez a réteg sovány maradt: kis létszámú, alacsony tőkeerővel. (A különböző, az 1900–1936 közötti kisebb reformok ellenére is.) Ennek következtében a vidéken élő emberek nagy többségükben szegény emberek voltak, nem alakulhatott ki a helyi gazdatársadalomra építő helyi önkormányzatiság, és nem alakulhatott ki a helyi piacoknak az a rendszere, amely a nyugat-európai vidéknek iparosodást, civilizatórikus előrelépést hozott. Míg Nyugat-Európában a 19–20. században a vidék közeledni kezdett a városhoz életminőségben, gazdagságban, addig Magyarországon csak a város életlehe-

Birtokméret-kategóriák (ha)	Franciaország (1997)	Németország (1997)	Portugália (1997)	EU-15 (1997)	Magyarország (2000)
–10	35,3	45,6	87,6	68,6	93,8
11–50	33,4	39,8	10,0	22,3	4,9
51–	29,7	14,6	2,4	8,6	1,3

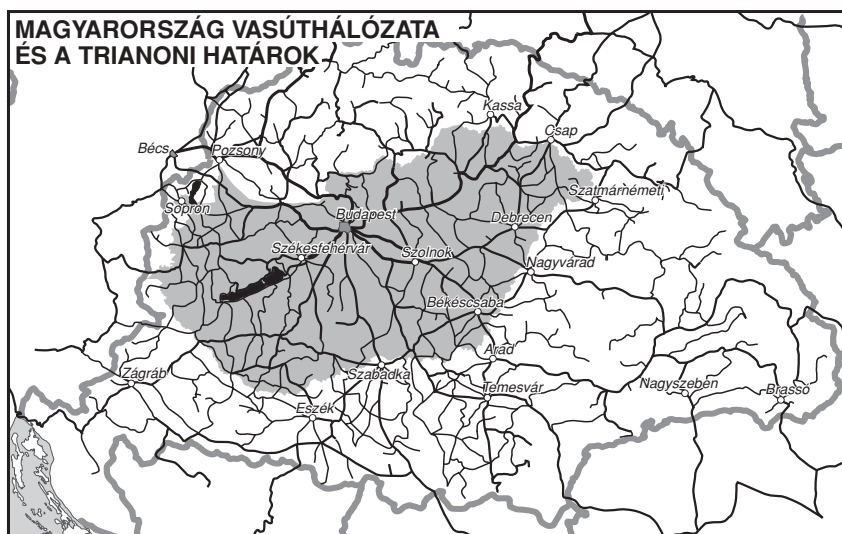
tősegei közelítettek az európai városhoz. A magyar vidék azonban a várostól, és mindenekelőtt a fővárostól messze lemaradt.

Az 1945. évi földreform politikai indítású volt. Gazdaságon kívüli kényszerrel, nem piaci alapon történt. Így a vidék újratermelte a versenyképtelen kisbirtokosok tömegében a szegénységet, a lemaradást. Ezen csak részben változtatott az 1951–61. közötti újabb tulajdonváltás. Azt az előnyt, amit bizonyos ágazatokban a nagyüzemi forma hozott, lerontotta a nem piaci szemlélet, a politikai indíttatású támogatási politika. És a politikai rendszer sem ösztönözte a helyi önkormányzatiságot, a vidékfejlesztést. Ráadásul politikai eszközökkel felszámolták a fél évszázad alatt mégis csak kifejlődött sovány parasztpolgár-réteget (kulaküldözés).

1990 után ismét politikai indítású tulajdonváltás történt. Az elaprózott földtulajdon, ugyanakkor az elmaradt igazodás az új nyugati piacokhoz, szegény emberek lakhelyévé változtatta a vidéket. Nem alap nélküli agrárközgazdaszaink azon állítása: a vidék fejlődésének egyik legnagyobb gátja a rossz földtulajdon-szerkezet.

c) Harmadik ok: a trianoni békeszerződés hozta területi átrendezés

A trianoni békeszerződésről lehetnek viták a közép-európai nemzetek között. Folyik is ez mind Magyarországon, mind a szomszéd államokban, mind Lengyelországban. De egy nem lehet vita tárgya: az a tény, hogy az új kisállami rendszer országhatárokkal vágott el évszázadokon át gazdaságilag egymásra utalt és egymáshoz simuló területeket. Az az úthálózat, az a regionális piacrendszer, amelyik egy évezred alatt fejlődött ki, Trianon után államhatárokkal, azaz vármokkal, nemzetállami politika uralta preferenciákkal szétzabdalta ezt a gazdálkodási, közlekedési, kereskedelmi szerkezetet.

Forrás: Glatz Ferenc: *Magyar millennium Európában*. 22. old.

A magyar állam 1918 előtti gazdagságának az egyik alapja a Kárpát-medence ipari, mezőgazdálkodási és infrastrukturális *szervessége* volt. A főváros, Budapest mellett az állam peremterületein erős ipari középvárosok rendszere épült ki, amelyek felvették a medence közepén folyó mezőgazdálkodás termékeit, és közvetítő központok voltak a szomszédos államterületek felé. Az 1880–1918 között iparilag gyorsan fejlődő peremterületek és az e területeken rendkívül előrehaladott út-vasúthálózat Trianonnal leszakadt az állam területéről. A Budapest központú vasút- és útszervezet egyik pillanatról a másikra nem vezetett sehova. A megmaradt államterületen a vidék így elvesztette egyik lényeges életfunkcióját.

Aránytalanul megnőtt a *főváros súlya* a maradék országterületen. Budapest az országterület-változást gyorsan túlélte, a közép-európai nemzetközi városok egyike maradt. A diktatórikus típusú államrendszerek főváros-központúságát is élvezte 1920–1990 között: hiszen akinek a kezében van a főváros, az kezében tartja az államot, a diktatórikus politika és igazgatás segítségével. Nőtt viszont a Budapest-vidék ellentét, ekkor alakul ki az a vidékfogalom, amely máig él: vidék mindaz, ami a fővároson kívül van. (A vidék értelmezése egyedül Magyarországon jelenti a fővároson kívüli területek összességét.)

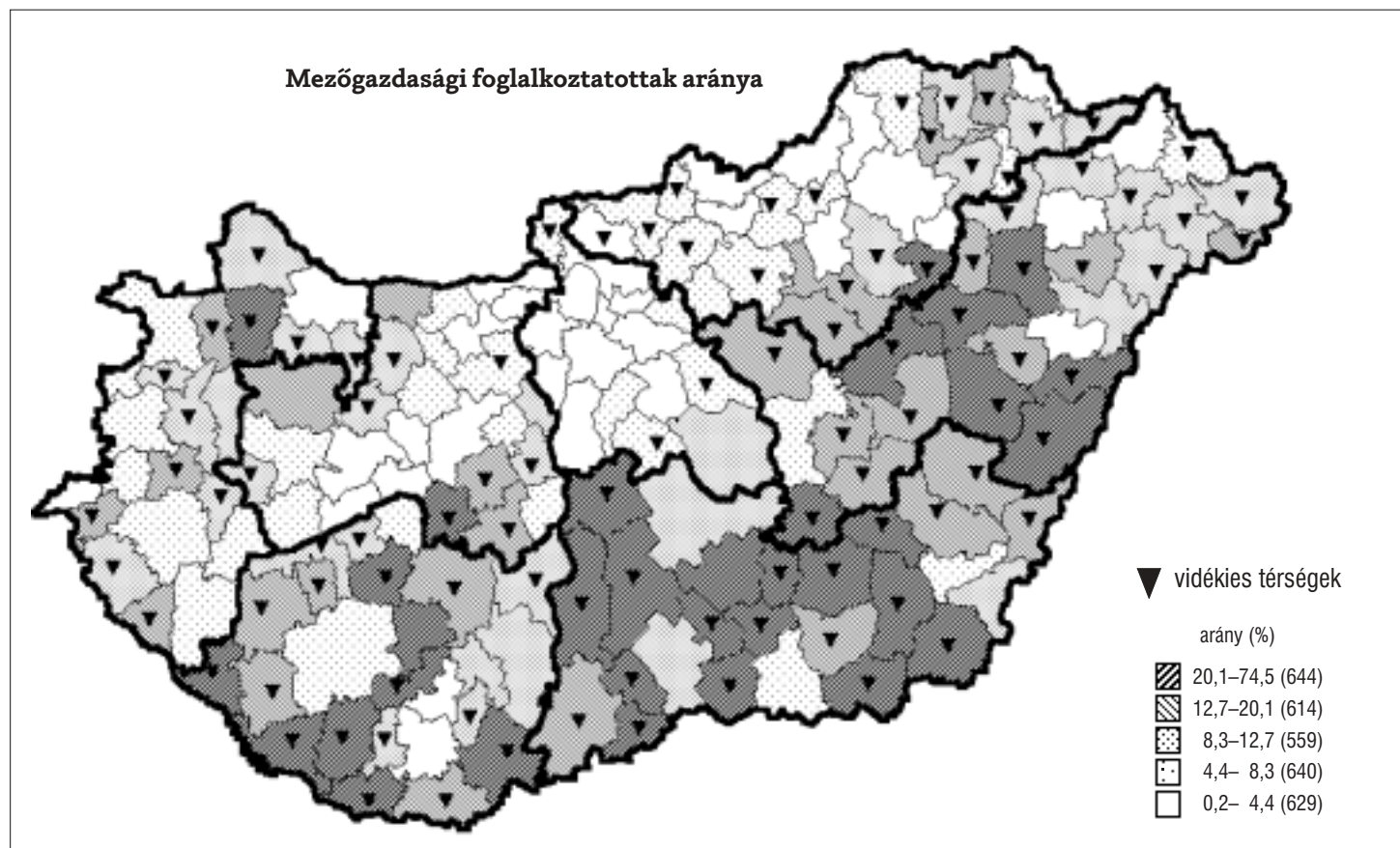
Az európai uniós csatlakozásunknak az egyik hozadéka lehet a nemzetállami elzárkózások lazulása, hogy „a vidéki városok” a *szomszédos*, immáron szintén EU-tagállamok hasonló településeivel újraaktivizálni tudják kapcsolataikat. Helyreállhat a jövőben egy évezredes, a természeti adottságokból kiinduló vidékfejlődés. Megszűnhet ugyanakkor az erőltetett nemzetállami fővárosközpontúság, amely nemcsak Magyarországra, hanem Szlovákiára, Románia, Szerbiára és Horvátországra is jellemző volt 1920–2004 között. (Magyarország településszerkezete egyébként e tekintetben jó adottságokkal rendelkezik: az öt vidéki nagyváros mellett több tucat olyan, a határok közelében fekvő középvárosunk van, amelyek magukra vállalhatják és kifejleszthetik az új terület-, piac- és kulturális szervezési funkciókat.)

Mindez azonban tudatos területfejlesztési politikát kíván, nem utolsósorban a közpénzek hovatordításának vidéki preferenciájával.

d) A vidék társadalompolitika sújtotta terület

Az előbb mondottakból következik, hogy a magyar vidéken már a polgári fejlődés korában is gyengébb volt a helyi tehetős réteg, mint Nyugat-Európában. És ezen gyengeség miatt a vidék még inkább elmaradt a várostól, illetve a fővárostól civilizatórikus eszközrendszerében, mint Nyugat-Európában.

A vidéknek mindezt a gyengeségét csak fokozta az 1938–1961 közötti társadalompolitikai változások sora. A magyar vidéki középosztályból először a termény- és közvetítő kereskedelemben és a helyi szolgáltatásban kulcsszerepet betöltő zsidóságot pusztították el 1944-ben. Azután, a kitelepítések révén, a vidéki középosztály másik erős elemét újták ki az országból (1945), etnikai (sváb származás) alapon. Majd a maradék, jó szakértelmű kis- és középbirtokos réteget semmisítették meg osztályalapon 1950–1961 között, kuláktalanítás címén. (Ezeknek csak egy része tudott az 1970–80-as években a szovjet típusú gazdaságokban ismét előretörni. És csak töredéke jutott az 1990 utáni újabb földreformban üzemképes birtokegységekhez.) A rendszerváltásban előretörő, néha érthető, néha magyarázható politikai indulatok ismét sújtották a vidéki társadalmat.

Az az új középosztály és termelészervezésben jártasságot szerzett réteg, amelyik az 1980-as évekre már jelen volt a vidéken, gyakran a politikai üldözési kampányok áldozata lett. Akár jogtalanok, akár jogosak voltak a politikai vádak, tény: a magyar vidék ismét politika sújtotta területté vált. Az 1950-es évek után ismét a politikai-ideológiai preferenciák kerültek a szakmai preferenciák elé. Ahhoz, hogy a vidék adottságait az ott élők kihasználhassák, ahhoz, hogy a helyi – falusi, városi vagy kistrégiós – stratégiákat kialakíthassák, ahhoz a pártpolitikán kívüli szempontoknak: a te-

hetségnek, az ügyességnek, a leleménynek kell döntő tényezővé emelkednie a helyi társadalomban.

A modern kapitalista alapú mezőgazdálkodás alapja: a felvevőpiachoz való igazodás. Ehhez jó közvetítőkereskedelemre és sokoldalúan művelt üzemszervező hagyományra van szükség. Nyugat-Európában ez a vidéki középréteg részben válságba került a nagyüzemi termelési keretek, az intenzív gépesítés következtében. Részben azonban ezekből a középrétegekből kerültek ki a modernizáció legdinamikusabb helyi erői. Magyarországon, ahol amúgy is gyenge volt ez a középréteg, 1944 után különböző politikai akciók révén majdhogynem teljesen tönkrement. Ennek is a következménye, hogy a mai vidéki társadalomban a helyi gazdasági, kulturális és önkormányzati vezető réteg igen gyenge. (Korábbi, ilyen témájú történelmi tanulmányaim végén gyakran jegyeztem meg: még csoda az is, hogy a magyar vidék ilyen állapotban létezik.)

3. Biológiai és kulturális diverzitás, határokon túli magyarság

a) A biológiai diverzitás megőrzése

A biodiverzitás megőrzéséről már volt szó. Az állam területén élő növény- és állategyüttesek nagy részének megőrzési

helye a vidék, ugyanúgy, mint a világ egyéb részein. Ezért is, hasonlóan a világhelyzethez, a magyarországi vidék is a biodiverzitás fenntartásának helye. Ezért a „Charta a vidékért” kiemelten kell, hogy foglalkozzék a táj- és környezetgazdálkodással, természeti erőforrásaink karbantartásával. Mint ahogy a Chartának kiemelten kell foglalkozni a mind az élelemtermelés körébe, mind pedig az azon kívül eső hungarikumoknak, vagyis a Kárpát-medencében őshonos állat- és növényegyütteseknek a megőrzésével. A jól ismert alapelvhez egyetlen megjegyzésem volna: a biodiverzitás nem korlátozódhat a vidékre, hiszen a városi élőhelyek ugyanúgy e program keretébe tartoznak, mint az erdeinkben, mezeinkben, vidéki vizeinkben lakó élőegyüttesek.

b) A kulturális diverzitás kibontása

Ahogy Európában az etnikai, vallási, szokásrendi sokszínűség megtartása uniós program, úgy az egyes tagállamokban is. Közép-Kelet-Európában és Magyarországon ennek kiemelt jelentősége lehet, hiszen a térség államainak területén 1918-ig egy rendkívül kevert etnikumú és sokvallású lakosság telepedett meg. Igaz, hogy a nemzetállami korszak (1918–2004) elnemzetlenítő politikája ezt a kulturális sokszínűséget szegényítette. Majd pedig a szovjet rendszerben nemcsak a nemzeti, hanem a vallási identitást is elnyomták. Mégis a térségben a kulturális (emberi, szokásrendi) diverzitás sokkal nagyobb, mint Nyugat-Európában. Azt is mondhatnánk: az adminisztratív elnyomás kevésbé volt hatékony, mint a spontán, piaci alapú technikai modernizáció. A modern ipari társadalmak az 1980-as évekig nyugaton legyalulták az etnikai-vallási különbözőségeket nagy részét. Közép-Kelet-Európában mindez a városokban (mindenekelőtt a nagyvárosokban) történt csak meg. Vagyis vidéken – éppen a technikai elmaradottság egyik következményeként – az etnikai-szokásrendi különbségek erősebben megmaradtak.

Az új vidékpolitikának, amikor társadalmi kérdésekkel foglalkozik, messzemenően figyelembe kell vennie ezen sokszínűség megőrzésének intézményes lehetőségeit. Konkrétan kell beszélni a roma, német, a szlovák, román, bolgár, horvát, szerb önazonosságok megtartásának reális lehetőségéről és igényéről.

c) A határokon túli magyarságról

Az ország jelenlegi határainak másik oldalán él a magyarság 15%-a. Az ezekkel való kapcsolattartás emberjogi korigény, és elsősorban a magyar állam feladata. Kiemelt szerepet kapnak e kapcsolattartásban a határ menti területek, vagyis a magyar vidék Ukrajnával, Ausztriával, Horvátországgal, Szerbiával, Romániával, Szlovákiával szomszédos területei

összekötő teret képeznek a kultúrnemzet megtartásában. Különösen az Európai Unión belül lehet ígéretes ez a kultúrnemzeti kapcsolattartás.

A vidék közhaszná téhat a gazdasági, szociális, természetgazdálkodási ágazatok mellett kulturális életünkben is kiemelt szerepet kaphat.

4. A vidék fogalmáról

Az Európai Unión belül a vidéknek minősülő területeket két ismérv szerint határozzák meg, mely két ismérv nem mindig fedí egymást. A területfejlesztésben használt vidékfogalom a népsűrűség (100 fő/km²) alapján minősít egyes területeket vidéknek. Míg a mezőgazdálkodási dokumentumokban használt vidékfogalom a foglalkozásalapú megközelítés bukkan fel, és olyan területeket minősítenek vidéknek, amelyek lakóinak döntő hányada mezőgazdasági, erdészeti, halászati foglalkozást űznek. (Beleértve különböző típusú településeket, falvakat, kisvárosokat.)

Magyarországon és a magyar nyelvben e két megközelítést kiegészíti egy civilizatórikus, viselkedésalapú értelmezés is. A magyar „vidékfogalom” sem angol, sem francia, sem német nyelvre egyértelműen nem fordítható. Ennek oka a magyar vidékfejlődés sajátosságában rejlik. Az angol, francia „rural” vagy az angol „country side” fogalma nem jelent más, mint városon kívüli területet. Ez az értelmezés a magyar nyelvben is megtalálható. Ezért beszélhetünk arról, hogy minden városnak van „vidéke”. Ugyanakkor Magyarországon az előbb jelzett egyközpontúság miatt minden fővároson kívüli területet „vidék”-nek neveznek. Ennek a vidékfogalomnak a velejárója egy, a nyugatitól különböző értéktartalom is. Míg nyugaton „vidékinek lenni” nem jelent mást, mint „nem a városban lakni”, addig Magyarországon „vidékinek lenni” együtt jár azzal a feltételezéssel is, hogy valaki alacsonyabb civilizatórikus szinten él. Ennek okát a már előbb említett okokkal magyarázhatjuk. Míg Nyugat-Európában a 19. századtól fokozatosan haladt a vidék polgárosodása, majd 1945 után gyorsan kezdett felzárkózni a városi életminőséghez, és most, az informatika korában már a kiegyenlítődés következhet, addig Közép-Kelet-Európában és Magyarországon mindez nem következett be. A vidéken élő ember (azaz a nem fővárosi) rosszabb körülmények között élt és él, sőt a vidéki városok összehasonlíthatatlanul nagyobb életlehetőséget kínálnak, mint a „vidéki városokon kívüli” lét. (Ugyanez vonatkozik a falu, „falusias” fogalomra is. Mind az angol, mind a német, mind a francia nyelv addig és ott ismerte – az 1950-es évekig, illetve ma is – a „falusi” jelző [dorf, village] leminősítő voltát, amíg és ahol nem következett be a legkisebb telephelyek civilizatórikus felzárkózása is.)

A „Charta a vidékért” tehát a viták megkezdése előtt három vidékfogalommal számol. 1. A fővároson kívüli minden

terület; 2. A főváros és az öt nagyváros és azok agglomerációján kívüli területek; 3. A népsűrűség alapján a 100 fő/km² alatti népsűrűségű területek. Kiindulópontunk a népsűrűség, az életminőség kombinált használata. A népsűrűségi mutatók alapján az ország területének közel 80%-a minősül vidéknek, amelyen a lakosság kb. 33%-a él. Ha ezt kiegészítjük az életminőség egyéb mutatóival, akkor a vidékinek minősíthető lakosság százalékos aránya eléri a 40–45%-ot. (A népsűrűség-meghatározás pontos számításokon, az életminőség meghatározása becsléseken alapszik. De nem lehet vidékfejlesztésről beszélni úgy Magyarországon, hogy ebből például kihagyjuk a vidéki nagyvárosok, egyes esetekben még Budapest teljes agglomerációját.)

A „Charta a vidékért” tehát a magyar államterület mintegy kétharmadát és a magyarországi lakosság durván felét érintő társadalmi, gazdasági, természetmegőrzési program.

5. Átalakuló településszerkezet

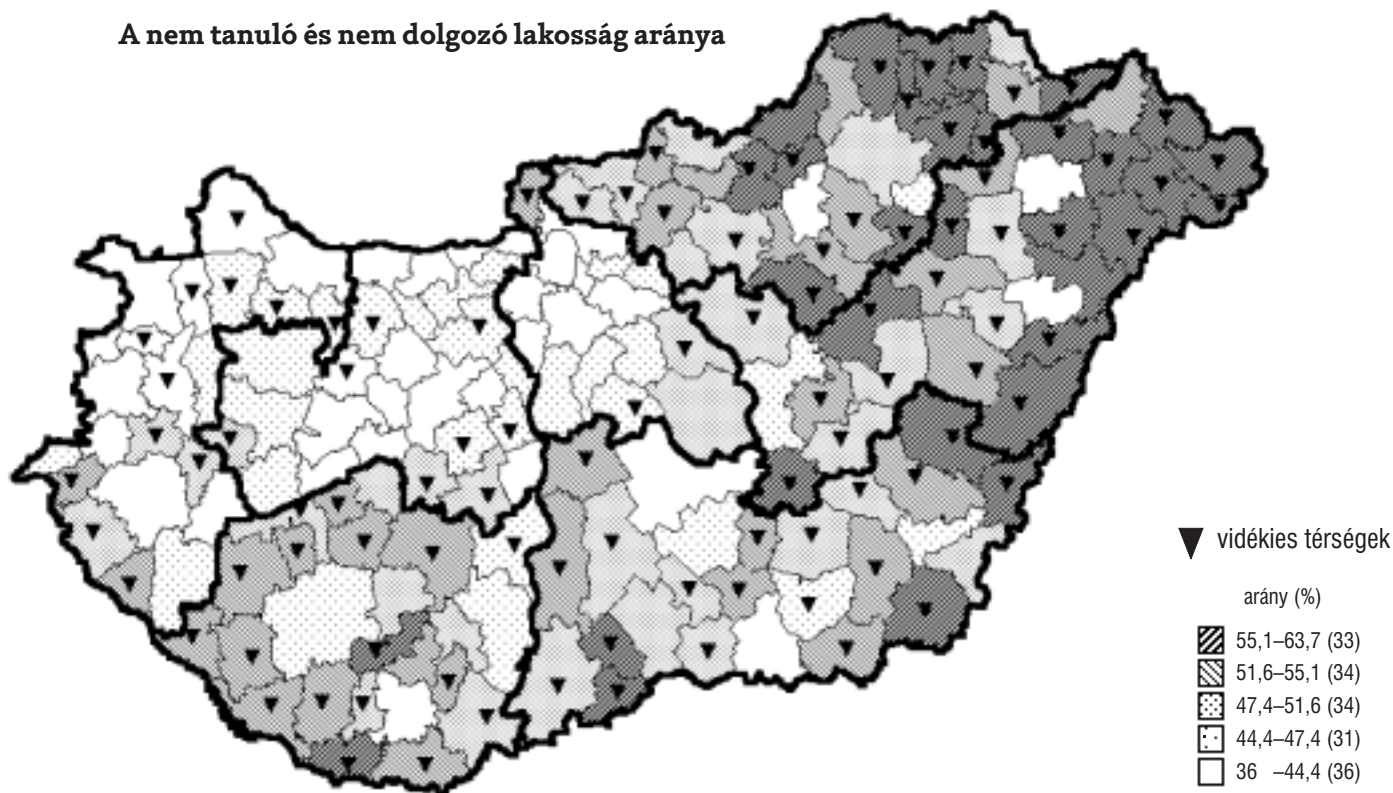
a) Nem konzerválni, de szabályozni

A településszerkezet minden korban az adott terület gazdasági erejétől, azaz a termelés és a megélhetés helyi biztonságától függ. Ahol a megélhetési lehetőségek növekednek, ott természetes bevándorlás, lakossággyarapodás indul meg, ahol viszont a munkaalkalmak csökkennek, ott az el-

vándorlás, és így a település elnéptelenedése indul meg. Tehát a mai magyar településszerkezet is függvénye és mutatója azoknak a népességbeli és gazdálkodáson belüli változásoknak, amelyek az országban végbemennek. Ezért is elsősorban vidékpolitikáról és területpolitikáról, nem pedig egyszerűen vidékfejlesztésről vagy területfejlesztésről beszélünk. A vidék fejlődése elképzelhető úgy is, hogy a néhány száz fő alatti települések elnéptelenednek, míg a kisvárosok gyarapodnak és gazdagodnak. Ez a spontán gazdasági fejlődés jelenlegi iránya. Nem kívánjuk konzerválni mesterseges úton a mai településszerkezetet. De ragaszkodunk ahhoz az álláspontunkhoz, hogy az állam területének kultúrtáj szinten való karbantartása, vagyis lakossággal való fedettség közhaszon. Ezért a településszerkezet *spontán átalakulási folyamatának* ki kell *egészülnie egy tudatos területfejlesztési politikával*. Amely területfejlesztési politika az előbb említett preferenciákat tartalmazza: lakosságmegtartó vállalkozások ösztönzését és kommunális beruházások preferálását.

A szovjet rendszer Magyarországon a spontán településfejlődési folyamatokat az erőltetett *iparosítási politikával* és az államilag támogatott *köztulajdon* és *nagyüzem* létrehozásával kívánta uralni. E politika része volt egy, úgymond, felvilágosult területfejlesztési politika is: a vidék villamosítása, egy korábbinál sokkal hatékonyabb, állami tulajdonú közlekedési rendszer kiépítése kétségtelen hozadéka volt e politikának. De a politikai-ideológiai kiindulások a vidéken

A nem tanuló és nem dolgozó lakosság aránya

túlhaladott rendszereket tartottak fenn, amelyek eredményeként az 1980-as évekre már finanszírozhatatlan és kihasználatlan szárnyvasút és autóbusz-közlekedési infrastruktúra élt – igaz, nagyon alacsony szinten – az országban. Az új területfejlesztési politika a területfejlődés spon-tán folyamatait és az említett preferenciákat figyelembe véve alakítható csak ki.

b) Országos és helyi vidékpolitika

Az átalakuló településszerkezet hívja fel a figyelmünket a vidékpolitika kétszintű voltára: az országos és a helyi vidékpolitikára. Az *országos vidékpolitika* foglaljon állást általában a vidéki életet és természeti környezetet érintő ágazati preferenciákban. De ez az országos vidékpolitika állandóan szembesüljön a vidéken végbemenő spon-tán társadalmi és természeti folyamatokkal, és egészüljön ki egy aktív *helyi vidékpolitikával*. Míg az országos vidékpolitikát az állam politikai és értelmiségi elitje határozza meg, addig a helyi vidékpolitika a helyben élők megfogalmazásában a település életlehetőségeinek gyűjteménye, és azt a helyi társadalomnak kell megfogalmaznia. A „Charta a vidékért” célul tűzi ki azt, hogy a párbeszéd folytatásaként a következő években minden falunak, kistérségnek legyen fejlődési és fejlesztési stratégiája. Ennek kidolgozásában a helyi önkormányzati tisztviselők, a helyi világi és egyházi értelmiség, a gazdálkodók együttesen vegyenek részt.

c) A lakosság önmegoldó képessége

Ezért különös gonddal szükséges megvizsgálni a kistelepülések lakóközösségeinek *önmegoldó* képességeit. Ez az önmegoldó képesség Magyarországon és Közép-Kelet-Európában sokkal alacsonyabb szintű egyelőre, mint Nyugat-Európában. Oka ennek a vidéki középrétegek fent említett megsemmisítése. És oka ennek a szovjet rendszer centralizáló és utasításos politikája. Amikor azonban az Európai Unió a szubsidiaritás elvéről beszél – vagyis az ügyeket elsősorban alsó szinten, az érintettekkel lehetőleg egyazon fórumon kell intézni –, akkor ezt a helyi települési önmegoldó képességet kívánja ösztönözni. A szubsidiaritás elve tehát kényszermodernizációt jelent Magyarországon a vidéki társadalmi élet mindennapjaiban: az önkormányzatiságot, illetve a civil szervezetek szerepét kívánja erősíteni. (Különvita tárgya legyen az ország köz- és szakigazgatásában a különböző miniszteriális és önkormányzati szintek – falu, város, megye stb. – egymásra épülése.)

A „Charta a vidékért” megalapozni kíván egy olyan tudatos területfejlesztési politikát, amely a *spontán gazdasági és a közhaszon tényezők harmóniájára épül*, abban megtalálja helyét mind az *országos*, mind pedig a *helyi érdek*, és amely

területfejlesztési politika feloldhatja a mindennapjainkban élő *város-vidék ellentétet*.

6. Hosszú távú és komplex vidékpolitika

A rendszerváltás a politikai intézményekben néhány hónap alatt véghezvihető. A tulajdonszerkezetben és a gazdaságban már szükségszerűen több évig tart. A rendszerváltás a társadalomban – és ezen belül is a gondolkodásmódban – több évtizedes folyamat lehet. Az új vidékpolitikát is évtizedes távlatokra kell tervezni. A viták előtt két, a tervezést alapjában meghatározó szempont látszik kiemelendőnek:

a) Politikai konszenzus hosszú távra

A vidékpolitika hosszú távra tervezett politikai aktivitás. Nem igazodhat a négyéves választási és kormányzati periódusokhoz. Az Országgyűlésnek többpárti megegyezésre kell jutni e kérdéskörökben, mert különben egy kormányzati váltás elmoshatja az előző évek valós eredményeit. Különösen áll ez a fiatal közép-kelet-európai és a magyar demokráciákra. Ahol a parlamenti „váltógazdálkodásban” szinte lehetetlen konszenzust teremteni. Feltehetően évtizednek kell eltelnie ahhoz, hogy a nyugati méltányos demokrácia szintjét elérjük. (Nem túlzás azt mondani, hogy a Kádár-rendszer méltányos és csendes diktatúráját a demokrácia hangos és bolsevik formája veszi át a közép-kelet-európai térségben.) A vidékpolitika talán az első olyan politikai tematika lehet, amelyben minden parlamenti párt egyetértésre tud jutni.

b) Tárcaközi vidékpolitika

A vidékpolitika – és ezen belül a vidékfejlesztés, mint mondtuk – az Európai Unióban a közös agrárpolitika második pilléréként szerepel 2000 óta. Minden európai kormány tisztában van azonban azzal, hogy ez egy ideiglenes adminisztrációs szerkezet, mert a vidékpolitika nem korlátozható agrárpolitikára, és mindinkább erősödik annak tartalmában a környezetvédelem, környezetgazdálkodás, iparfejlesztés, infrastruktúra-fejlesztés, oktatás és művelődés, sőt tudományügy. Nem is szólva az egészségügyről és a szociálpolitikáról. A „Charta a vidékért” javaslatokat kíván megfogalmazni a vidékpolitika helyéről a kormányzati adminisztráció, a tudományszervezeten és a civil szervezetek rendszerén belül. Vitára bocsátjuk a Nemzeti Vidékpolitikai Tanács tervét (ez már ez év februárja óta vita alatt áll), a területfejlesztő háttérintézmények kialakítását (tárcánként, illetve az Akadémiához delegálva), valamint olyan civil fórumok rendszeres működtetését, amelyben a vidéki civil társadalom képviselői foglalnak helyet (kamarák, helyi terület-

fejlesztő szövetségek, önkormányzatok, vidéki egyetemek és kutatóbázisok, országos etnikai és szociális, környezet-megőrző közművelődési egyesületek stb.).

III.

Tematikai, cselekvési és ütemezési terv

A „Párbeszéd a vidékért” mozgalom kísérlet arra is, hogy a közéleti aktivitást élénkítse a civil körökben is. Az MTA elnökeként még 1996-ban kezdeményeztem a Nemzeti Stratégiai Programok indítását. Ez azt jelentette, hogy az akadémiai értelmiség felmérte Magyarország helyzetét és lehetőségeit az új világhelyzetben, és javaslatot tett a politikai elitnek alternatívák követésére. Agrárium, vasútpolitika, vízgazdálkodás, egészségügy, kisebbségpolitika, területfejlesztés és más hosszú távú programok kerültek megfogalmazásra. A programok kétpólusú párbeszédet céloztak: a kutatóértelmiség és a politikai elit párbeszédét. Most *hárompólusúra bővítjük a párbeszédet*: szólaljanak meg azok is, akiket e javaslatok érintenek, a vidéki emberek. Ezért is a „Párbeszéd a vidékért” a kutatók, a politikusok és a lakosság párbeszéde legyen. Tervünk a következő:

1. Programtanácsot hívunk létre különböző szakmák képviselőiből.

2. Hat munkacsoportot állítunk fel, a következő témakörökben:

a) *Intézményrendszer, finanszírozás*

(Közigazgatás-szakigazgatás; önkormányzatok számára felülvizsgálata; a különböző szintű igazgatás többfunkciós jellege: szaktárcák, megye, város, falu. Adó- és finanszírozási viszonyok: önkormányzat- és vállalkozás-finanszírozás. A vidékre jutó államháztartási-költségvetési pénzek áttekintése stb.)

b) *Foglalkoztatás és munkahelyteremtés*

(Mezőgazdálkodás: élelemtermelés, energiahordozó növénytermesztés. Termékszerkezet-váltás, tudatos talajhasználat és támogatási politika. Eltartó-képesség. A szövetkezettípusok újraépítése. Kormányzati és hitelpolitikai eszközök. Jogszabályalkotás. Földtulajdon-törvény, Nemzeti Földalap. Iparosítás lehetőségei. A szolgáltatás, környezetgazdálkodás és a turizmus lehetőségei. A feltartóztathatatlant átrendeződések és a kívánt szabályozások, munkahelyteremtés.)

c) *Táj- és környezetgazdálkodás*

(Fenntartható fejlődés érvényesülése az ágazati politikában. A víz-, talaj-, erdőgazdálkodás európai normái követésének feltételei, ezek erősítése kormányzati és helyi (piacorientált) eszközökkel. A vonatkozó jogszabályok felülvizsgálata, a helyi természeti adottságokhoz mért helyi élőhelystratégiák kialakítása. A „környezetgondos polgár”, a „tulajdonosi szemlélet” kialakulásának segítése.)

d) *Infrastruktúra, elérhetőség, közlekedés*

(Út-, vasútviszonyok. Internet. Oktatási és közművelődési rendszerek. Közművesítés: ivóvíz, szennyvíz, posta. Teleház-programok. Egészségügyi ellátás korszerű európai normáinak érvényesülése: költségvetési és piaci eszközök.)

e) *Vidéki társadalom*

(Átalakuló település szerkezet: elvándorlás és lakosságyarapodás. A munkahelyteremtés, az infrastruktúra-fejlesztés várható kihatásai. Demográfiai változások: öregek, fiatalok. A roma társadalom. Az új szegények és gazdagok. Az egyes tájak eltartóképessége. A népességmegtartás szabályozható feltételei. A középosztályok helyi jelenléte. Az iskola és egészségügyi körzetek, a helyi ellátók: a tanár, orvos, állatorvos, falugazda stb.)

f) *Önkormányzatiság, önszerveződés*

(Az önszerveződések értelmes mozgásterei. A civil szervezetek felruházása közfeladatok ellátásával. A helyi igazgatási bürokrácia felülvizsgálata, a feladatok társadalmasítása. A civil társadalom helyi – falusi, városi, regionális – szervezetei. A kamarák, egyesületek, faluparlamentek, a vidék parlamentje, területfejlesztő helyi szövetségek. A városi és falusi középtávú stratégiák tervei. A helyhez kötődés eszköze a helyi aktivitás.)

3. A *hat munkacsoport* elkészíti (már elkészítette) az *előzetes vitaanyagokat* (hatszor 8–10 oldal terjedelemben). Ezeket április 6–20. között munkacsoportonként két-két ülésen megvitatjuk. Az ülésekre többnyire vidéken kerül sor. (Eddig jelentkezett Békés, Zala, Vas megye, Nyírbátor, Jászberény, Alsómocsolád, Mórahalom, Martonvásár, Debrecen, Győr és még többen mások.)

4. A *munkacsoportok vezetője* egy-egy kutatóprofesszor. Tagjai: négy-öt fő kutató, az országos civil szervezetek küldöttei. (17 ilyen országos civil szervezetet hívtunk meg, és a mozgalomnál jelentkezett civil szervezeteket, sőt gazdálkodókat.) Részt vesznek a vitában a kormányzat és a parlamenti pártok megfigyelői.

5. Április 20-ra készül a hat munkacsoport *zárójelentése*. Ez alapján április 28-ára az elnök a szűkebb fogalmazó csapattal megírja a Charta szövegének „nulladik” változatát.

6. Április 28.: a Programtanács megvitatja a „nulladik” változatot.

7. A „nulladik” változatot „*vidéki fórumokon*” mutatja be az elnök, illetve a Programtanács április 28–május 10. között. Székhelye: Veszprém, Pécs, Szeged, Miskolc, Debrecen. Az Akadémia vidéki székházaiban délelőtti vita, délután a közel lévő kistelepülés(ek) meglátogatása, találkozás a helyi önkormányzati vezetőkkel, iparos, gazdász, értelmiségi társadalom képviselőivel.

8. Május 13. (péntek): A Charta alapszövegének átadása.

Budapest, 2005. március 29.

Függelék

A „PÁRBESZÉD A VIDÉKÉRT” CÉLJAI

1. A magyarországi vidék társadalmi átalakulóban van. Az 1988-ban megkezdődött gazdasági rendszerváltás, majd 1989–90-ben felgyorsult politikai rendszerváltás fokozatosan rendezi át az ország munkaszervezetét: termelési ágazatok épülnek le, és jönnek létre ugyanakkor újabb ipari, élelemtermelési egységek és szolgáltatások. Mindez változást idéz elő a munkaerőpiacon, megindul az emberek elvándorlása, illetve más helyekre odavándorlása. Átalakul a településszerkezet: egyes települések gazdagodnak, gyarapodnak, mások elszegényednek. Az elmúlt 15 esztendőben ennek a spontán fejlődésnek vidéken kevés a nyertese. Az európai uniós csatlakozás, bekapcsolódásunk a nemzetközi munkamegosztásba tovább gyorsítja ezt az átrendeződést. Európa-szerte lejátszódtak hasonló jelenségek, és a politikai adminisztráció mindenütt befolyásolni kívánja ezt a folyamatot. A volt szocialista országokban, amelyek frissen csatlakoznak az Európai Unióhoz, gyorsan és megrázóan történik a vidék átalakulása. Európában a politika mindent elkövet azért, hogy ösztönözze az államterületek egészének lakottságát, s hogy a vidék a minőségi élelemtermelésnek és a kis-, valamint közép vállalkozásoknak, a bioenergia-termelésnek és a környezetgazdálkodásnak erős térsége legyen. És legyen térsége az öko- és falusi turizmusnak, üdülési időtöltésnek és a városi ember második otthonának. Célunk az, hogy az európaihoz hasonló magyar vidékfejlesztési politikával a vidék emberelertő képességét és ugyanakkor a természeti környezet színvonalas karbantartását elősegítsük.

2. A *Párbeszéd a vidékért* mozgalomban szakemberek, civilek (gazdálkodók), helyi vezetők és politikusok vesznek részt. A mozgalom számba kívánja venni mindazokat a törekvéseket, amelyek a vidékfejlesztés területén történtek: az élelemtermelésben a termékszerkezet-váltásra, a területfejlesztésben a kistérségek életlehetőségeinek kormányzati javítására, a társadalom- és kultúrpolitikában az életminőség javítására tett erőfeszítéseket. Különös gonddal kell számolnunk a nem kis számú, de nem eléggé közismert helyi eredményes erőfeszítésekkel. Cselekvési programunk három pilléren nyugszik: a) helyzetfelmérés, b) az európai, a regionális és a községi szintű lehetőségek feltárása, c) okos fejlesztőpolitika kiépítése országos és helyi szinten egyaránt.

3. A piacgazdaságra való áttérés, az európai integrációs illeszkedési folyamat futamidejét negyedszázadra becsüljük. Ebből 15 esztendő telt el. Célunk az, hogy a 2007–13 közötti Nemzeti Fejlesztési Tervben az európai uniós középtávú politikai terv részeként a vidékfejlesztésben kialakítsuk a spontán gazdasági tényezők és a közérdek harmóniáját.

4. Célunk az, hogy a mozgalom segítse a különböző érdekekből és különböző politikai szándékokból kiinduló erők érdemi együttműködését. A vidékpolitika csakis a különböző pártok politikájában rejlő érdekek közöségének felismerésén nyugalhat. Okos és távlatos parlamenti politizálás, a tudományos és helyi értelmiségi erők aktivizálása, a különböző civil szervezetek együttműködése eredményezheti csak azt, hogy egy országos vidékfejlesztési politika alapelveiben megállapodhassunk. Es csak ez lehet az alapja annak, hogy a legközelebbi jövőben a már alakuló regionális programok mellett elkészülhessenek a kistérségi, sőt faluszintű tervek. A helyi lakosság kívánságait, a kutatók európai és hazai tapasztalatait és a politikusok tettvágyát kívánjuk egyesíteni. Kiemelt célunk a falusi, a regionális és országos hatókörű civil szervezetek, szakmai érdekképviseletek aktivizálása. Céljaink elérése érdekében a következő lépésekre teszünk javaslatot:

A) „Charta a magyar vidékért” megfogalmazása. Ebben állást foglalunk amellett, hogy a következő 8 esztendőben az ország mindenkori politikai vezetése a vidékfejlesztést kiemelten kezeli. A Charta megfogalmazza a magyarországi vidékfejlesztés alapelveit.

B) Javasoljuk az Országgyűlésnek Nemzeti Vidékfejlesztési Tanács létrehozását.

B/1) A Nemzeti Vidékfejlesztési Tanácsot az Országgyűlés küldi ki a kormány előterjesztésére. Abban helyet kapnak a mindenkori parlamenti *pártok* képviselői, a vidékfejlesztésben érintett *minisztériumok* küldöttei, *tudományos kutatók*, valamint az országos hatókörű civil szervezetek képviselői.

B/2) Az Országgyűlés a Nemzeti Vidékfejlesztési Tanácsot jogosítványokkal ruházza fel. Javasoljuk, hogy a Tanácsnak öt funkciója legyen:

a) *Ellenőrző szerep*. Figyeli az évi költségvetések tervezését, szakértői vélemények alapján állást foglal abban a kérdésben: a vidék ideiglenes előnyben részesítése megtörténik-e vagy sem, és a vidékfejlesztés gazdasági, intézményes és személyi feltételei biztosítva legyenek.

b) *Helyzetfelmérő és előrejelző szerep*. Folyamatos *helyzetfelmérés* végez a vidéki térségekben. (Mezőgazdálkodás, ipar és szolgáltatás, természet- és tájvédelem, a vidéki társadalom helyzete stb.) Tanulmányokat dolgoztat ki egy-egy kistérség konkrét fejlesztési lehetőségeiről.

c) *Javaslattevő szerep*. Megfogalmazza első lépésként a vidékfejlesztés országos konkrét feladatait. Ezt követően a helyzetfelmérésekből és tanulmányokból származó tervekre *javaslatokat* tesz az egyes szaktárcáknak, illetve az Országgyűlés bizottságainak.

d) *Érdekegyeztető szerep*. Az országos és vidéki, ezen belül is a városi és vidéki területfejlesztés állandó egyeztetése. (Eredményes és gazdag városok nélkül nincs gazdag vidék.)

e) *Ismeretterjesztő tevékenység*. A Tanács a média révén az Európában és itthon már kialakult eredményes település- és vidékfejlesztés mintáit terjeszti, segít a tárcák keretében működő területfejlesztő és falugazdák szakmai továbbképzésében. A Tanács a vidéki emberek fóruma, a politikai, a gazdálkodók, az értelmiségi és a civil erők egyeztetője

Budapest, 2005. március 24.

Glatz Ferenc

A vidéki fórumok programterve a következő:

Május 4.: Murga – Pécs – Mernye (Tolna, Baranya, Somogy, Zala m.)
 Május 6.: Győr – Dunaszeg – Tét (Győr-Moson-Sopron, Zala, Vas, Veszprém, Fejér)
 Május 9.: Miskolc – Szendrőlád – Arló – Kazár (Borsod-Abaúj-Zemplén, Nógrád, Komárom-Esztergom, Pest m.)
 Május 11.: Szeged – Mórahalom – Mezőhegyes (Csongrád, Békés, Bács-Kiskun)
 Május 13.: Debrecen – Nyírbátor – Nyírlugos (Heves, Hajdú-Bihar, Szabolcs-Szatmár-Bereg, Jász-Nagykun-Szolnok m.)

A „Párbeszéd a vidékért”-mozgalom koordináló intézménye az MTA Társadalomkutató Központ, Balogh Margit igazgató készséggel áll rendelkezésre (bal8686@helka.iif.hu és parbeszed@mtatk.hu). Hireinket folyamatosan közöljük az interneten.

A „Párbeszéd a vidékért” honlap elérhetősége:
 <<http://torok.nefty.hu/parbeszed/index.html>>

A kormányzati portálon is megjelentek hírek, s az átjárhatóság is lehetséges:
 <<http://www.magyarorszag.hu/hirek/kozelet/parbthonlap20050404.htm>>

Működik továbbá egy gyűjtődosszié a vidékért: <<http://www.magyarorszag.hu/dosszie/vfk>>
 (A címdalmon a bal alsó sarokban egy banner segíti a találatot.)